

Zpátky ke stezkám

Hana Hermová

OBSAH

ÚVOD	3
CO JSOU LESNÍ STEZKY?	4
Staré turistické a lázeňské stezky	5
Staré lovecké a lesnické stezky	6
Jak hledat lesní stezky?	6
STEZKY, MANAGEMENT NÁVŠTĚVNOSTI A NÁVŠTĚVNICKÝ ZÁŽITEK	7
Od stezek k trasám	7
Lesní rekreace	8
Návštěvnícký zážitek	9
Jak stezky působí na člověka?	9
Zpátky ke stezkám	10
ZÁKLADNÍ KONSTRUKČNÍ PRINCIPY LESNÍCH STEZEK	11
ZÁKLADNÍ PRAVIDLA PRO ÚDRŽBU A OPRAVY LESNÍCH STEZEK	15
Pravidelná údržba stezek	15
Nevhodné zacházení se stezkami	16
ADAPTACE HISTORICKÝCH STEZEK PRO DNEŠNÍ UŽÍVÁNÍ	17
Proč nestačí stezky pouze značit?	18
Proč volit legální cestu?	18
Vítejte v realitě	19
PŘÍKLADY HISTORICKÝCH LESNÍCH STEZEK	20
PŘÍPADOVÉ STUDIE	22
Stezka mezi Benešovem a Františkovem nad Ploučnicí	22
Baronský chodník - Bystřice pod Hostýnem	24
Praha, údolí Cholupického potoka - oprava lávek	25
ZÁVĚR	28
LITERATURA	29
VYSVĚTLENÍ POUŽÍVANÝCH TERMÍNŮ	30

«Projekt byl finančně podpořen v grantovém řízení Ministerstva životního prostředí.
Materiál nemusí vyjadřovat stanoviska Ministerstva životního prostředí».

ÚVOD

Tato publikace je prvním soudobým nástinem problematiky lesních stezek v českých zemích. Je zaměřená spíše prakticky: představuje stezky z hlediska jejich konstrukce a fungování v kontextu současných poznatků a trendů v oboru rekreace, ochrany přírody a lesnictví. Kromě mojí práce je významnou měrou založena na práci a poznatcích několika dalších lidí, kteří rozvíjejí a systematizují problematiku přírodě blízkých stezek, zejména mého kolegy Tomáše Kvasničky.

K této problematice jsme se dostali s kolegy v době, kdy jsme se chystali založit v České republice organizaci hájící zájmy terénních cyklistů. Od začátku jsme pokládali za nezbytné spolupracovat s odborníky v oblastech, které s činností organizace úzce souvisejí. Kromě rekreologie, lesnictví a ochrany přírody bylo jasné, že se musíme odborně zabývat také stezkami a cestami, po nichž se v krajině (nejen) naše uživatelská skupina pohybuje.

V Česku jsme však nenalezli nikoho, kdo by se problematikou rekreačních stezek a cest zabýval takovou měrou a způsobem, jak jsme potřebovali. Proto jsme se obrátili do zahraničí. Inspirací se nám stala zejména dlouholetá práce Velšana Dafydd Davise a práce odborníků a stavitelů stezek sdružených okolo americké organizace terénních cyklistů IMBA. Od nich jsme se několik let učili (a stále se učíme), jak by se měly plánovat a stavět stezky.

Podrobné praktické znalosti o tom, jak se stezky staví a jak fungují, nám umožnily podívat se novým způsobem na staré stezky a cesty v naší krajině. Objevíli jsme doslova poklady, oceňované dosud odbornou i laickou veřejností spíše intuitivně. Naše dosavadní, systematicky rozpracované poznatky v oblasti lesních stezek předkládám v této publikaci spolu s některými souvislostmi a aplikacemi především pro správu krajiny a management rekreace. Domnívám se však, že mohou být zajímavé i pro některé kulturně-historické disciplíny, protože dodávají praktický úhel pohledu například pro výzkum starých stezek a cest.

V následujících kapitolách postupně představím základní stavební typy stezek, shrnu doporučení pro jejich rekonstrukce a údržbu a upozorním na typické nešvary, které se při opravách stezek často objevují. Věnovat se budu také problematice adaptace historických stezek pro dnešní užívání. Nastíním, jak stezky působí na člověka a jak toho lze prakticky a efektivně využít v ochraně přírody a v lesnictví. Jako ilustrační příklad představím několik málo známých, avšak velice cenných příkladů starých stezek na českém území, a také tři případové studie dokumentující náročnost povolovacího procesu rekonstrukce historických lesních stezek v Česku.

Projekt Lesní stezky zahájila Česká mountainbiková asociace v roce 2008 díky podpoře programu Rok Jinak Nadace Vodafone. V roce 2010 byl projekt Lesní stezky podpořen grantem pro nestátní neziskové organizace Ministerstva životního prostředí. V rámci tohoto grantu vznikla i brožura Zpátky ke stezkám.

Česká mountainbiková asociace byla v roce 2010 významně podporována společností Merida Czech, Nadací BBH a společností KPMG Česká republika. Děkujeme za podporu.

Vznik této brožury dále svou podporou České mountainbikové asociaci v roce 2010 umožnily firmy MERIDA CZECH, s.r.o., KPMG Česká republika, s.r.o. a Nadace BBH.

CO JSOU LESNÍ STEZKY?

Jako lesní stezky obecně označujeme historické úzké vrstevnicové chodníky, stavěné obvykle ve svažitých lesních, často obtížně přístupných či skalnatých oblastech. Přestože nepochybně vznikaly v různých historických dobách a sloužily pro mnoho účelů, dají se rozlišit dva základní a nejčastěji se vyskytující typy: staré turistické a lázeňské stezky a staré lovecké a lesnické stezky.¹

Historická turistická stezka v údolí Berounky u Plzně, postavená v roce 1893 (Plzeň, Druztová)

Lesní stezky jsou vedeny přibližně po vrstevnici v malém podélném sklonu a přizpůsobují se tvaru terénu. Nevyskytují se na nich prudká stoupání ani klesání. Díky tomu pohyb po stezce není obtížný a zároveň se snižuje i vliv vodní eroze. Stezky byly stavěné z přírodních materiálů dostupných přímo na místě, tedy nasucho z kamenů a zeminy.

Přestože řada starých stezek vypadá, jako by byly v místě odjakživa a nevznikly jako výsledek záměrné lidské činnosti, ve skutečnosti se často jedná o poměrně důmyslná stavební díla. Rozdíl mezi postavenou stezkou a neřízeně vyšlapanou pěšinou lze v naprosté většině případů při troše cviku poznat na první pohled. Dochované konstrukční prvky bývají nenápadné, avšak dokazují vysokou řemeslnou zručnost, prostorovou představivost a předvídatost našich předků. K tomu všemu je nutné si připočíst, že veškerou těžkou práci na stezkách bylo v minulosti nutné odvést ručně, případně s pomocí koní (či jiných tažných zvířat). Specializované stroje, které jsou pro stavbu stezek užívány dnes, tehdy neexistovaly.

Stáří stezek se obtížně datuje. Velká část stezek vznikla v období rozvoje turistického hnutí, tedy od poslední třetiny 19. století zhruba do období druhé světové války. Informace o vzniku některých stezek, především těch postavených pro turistické účely, by se s velkou pravděpodobností daly vyhledat v archivech. Hledání však může zkomplikovat to, že značná část stezek vznikla aktivitou spolků v německy mluvících oblastech naší země, které jsou důsledkem válečného a poválečného dění postiženy „ztrátou paměti“. Lze předpokládat, že některé stezky mohou být i mnohem starší, avšak podmínkou je to, že byly celou dobu průběžně používány a udržovány. Nepoužívaná úzká, přírodě blízká stezka v našich klimatických podmínkách poměrně rychle zaniká, protože zapadá organickým materiálem a zaroste vegetací. Bylo by spíše iluzí se domnívat, že jsou stezky velice staré, až z prehistorických dob. Je jen velmi málo pravděpodobné, že by stezka dokázala odolat stovky nebo dokonce tisíce let při proměnách a výkyvech osídlení, hospodaření a zalesnění v krajině.

Některé historické stezky, které se dnes zdají být úzkými pěšinami, byly původně zřejmě širší. Ke zúžení došlo nedostatečnou údržbou (například zapadání vnitřní hrany stezky organickým materiálem), nebo tím, že se na širší konstrukci stezky (nebo cesty) používá pouze úzká stopa. Častým případem je také to, že došlo k utržení vnější hrany stezky ze svahu a důsledkem toho se stopa stezky zúžila, nebo byla uživateli okolo problematického místa vytvořena obchůzka.

Lesní stezka na Křivoklátsku, postavená s největší pravděpodobností pro účely lesního hospodářství a myslivosti (Nižbor)

¹ Tento popis nevychází z definice ČSN 73 6108 Lesní dopravní síť, ve které je uvedeno: „*lesní stezky se navrhují s parametry, které vyhovují účelu, kterému mají sloužit (např. cyklistické nebo jezdecké stezky). Povrch stezky může být zpevněn odpovídajícím způsobem, anebo může být bez zpevnění. V nepříznivých terénních podmínkách musí být trasa zajištěna proti nepříznivým vlivům povrchové vody.*“ Pro účely naší práce (i v této publikaci) lesní stezky vnímáme specifičtěji - jako stavební díla s charakteristickými konstrukčními prvky.

Původně těleso širší (vozové) cesty, na kterém se dnes používá jen úzká stopa (Karlštejsko, Koda)

Staré lovecké a lesnické chodníky většinou nejsou udržovány, takže jsou zarostlé vegetací, chátrají vlivem prorůstajících kořenů či těžby a stahování dřeva, a postupně mizí. Řada historických turistických chodníků je naopak dodnes používána, také však trpí nedostatkem průběžné údržby a často jsou na nich, byť v dobré víře, prováděny nevhodné způsoby oprav.

V současné době v Česku panuje představa hraničící až s skálopevným přesvědčením, že lesní stezky existují v krajině automaticky, nepotřebují udržovat (nebo se udržují pouze občasným projitím). Bohužel tomu tak není a stezky kvůli tomuto přístupu postupně zanikají. Vydat se nazdařbůh krajinou, náhodou nalézt starou stezku, vydat se po ní, přelézat spadlé kmeny, prodírat se křovím a nechat si místo nálezu pro sebe (aby se tam náhodou nezačali vydávat další lidé) je sice romantické, avšak zároveň i dost sobecké chování. Přestože se lidé, kteří tento postoj zastávají, považují a deklarují za největší milovníky stezek a krajiny, největším způsobem přispívají k reprodukci stavu, který stezkám škodí a přispívá k jejich postupnému zániku. Mají-li se aspoň z některých lesních stezek radovat i příští generace, je třeba se o toto zděděné bohatství začít starat.

Staré turistické a lázeňské stezky

Staré turistické a lázeňské stezky vznikaly především v době rozvoje turistického hnutí - zhruba v poslední třetině 19. století až do období druhé světové války. Zpřístupňují atraktivní přírodní místa a zajímavosti, nebo hustě protkávají lesní oblasti okolo lázeňských měst. Mnohé z těchto cest a stezek dodnes turisté s oblibou používají. Je třeba si uvědomit, že tyto cesty nevznikaly nahodile. Byly naopak výsledkem promyšleného plánování a při jejich výstavbě se postupovalo tak, aby při správné, avšak nenáročné průběžné údržbě odolávaly opravdu intenzivnímu využívání.

Vrstevnicové stezky z místních přírodních materiálů se přizpůsobovaly tvaru terénu, což jim dodávalo neustálou směrovou proměnlivost. Na rozdíl od lesních chodníků, kde vysoce esteticky hodnotné prostředí vznikalo mimoděk, byly při stavbě turistických stezek záměrně využívány reliéf terénu a různé kompoziční prvky, aby byl zintenzivněn estetický a rekreační zážitek putujících, například symbolické brány.² Úzká stezka tak například kličkuje skupinou velkých balvanů nebo prochází pod skalním mostem. To, že takové stezky dnes vypadají naprosto přirozeně a samozřejmě, jen dokládá rafinovanost tehdejších postupů a skutečné umění.

Pohyb po takové stezce, na rozdíl od rušných a širokých turistických a cyklistických magistrál, lidem přináší intenzivní pocit blízkosti přírody. Několik desítek let však už u nás nové podobné rekreační stezky nevznikají, velká část z nich zanikla a většina těch, které zůstaly, trpí nedostatečnou nebo nesprávnou údržbou, byť prováděnou v dobré víře.

Utržená vnější hrana stezky je častým případem poškození stezky (Štěchovice)

² O kotevních prvcích je pojednáno více v kapitole Základní konstrukční principy lesních stezek. V Česku dosud nezavedené termíny pro kompoziční prvky na stezkách přejímáme od T.S.Parkera, autora publikace *Natural surface trails by design* (2004).

Staré lovecké a lesnické stezky

Specifický typ úzkých lesních stezek, stavěný ve svažitéch oblastech, především pro účely myslivosti a historického lesního hospodářství, bývá označován také jako lovecký chodník. Sloužily pro obhlídky revíru a pro lovce, umožňují plynulý tichý pohyb bez zadýchání, aby bylo možné stále přesně zamířit zbraní. Občas jsou tyto stezky dodnes používány, na mnoha místech však nejsou udržovány. Od 50. let 20. století je začala překrývat síť dvoustopých cest pro lesnickou mechanizaci. Dnes se vyskytují většinou pouze v místech, která jsou pro lesní mechanizaci nepřístupné (Kvasnička 2007a).

Jsou stavěné udržitelným způsobem z přírodních materiálů a tak, aby odolávaly erozi. Zároveň jsou přirozeným způsobem začleněny do terénu a do krajiny a umožňují člověku velmi blízký kontakt s přírodou. Pro zážitek z pohybu po takové stezce některé z těchto stezek dnes pro rekreaci s oblibou vyhledávají jak pěší, tak cyklisté.

Jak hledat lesní stezky?

Kromě známých, zejména pro turistické účely stále užívaných a značených úseků stezek, se v krajině nachází množství zapomenutých stezek nebo jejich fragmentů. V běžných mapách obvykle nejsou zakresleny. V některých případech bývají zakresleny ve starých lesnických mapách. Ty se však vyplatí zkoumat většinou až po nález stezek v lokalitě. V takovém případě staré mapy mohou usnadnit pochopení místního systému stezek, případně pomoci identifikovat další, dosud chybějící úseky stezek.

Klíčové je hledání stezek přímo v terénu. Ideální doba je časně jaro a pozdní podzim, případně zima bez sněhu, kdy listí stromů a podrost nezakrývá výhled. Při pohybu po cestě je důležité zaměřit pozornost na drobné odbočky, které z ní mohou vystupovat, a rozhlížet se po okolních svazích, kde bývá patrná vrstevnicová linie stezek.

Nezaměnit lesní stezku s obyčejnou vyšlapanou pěšinou lze při troše cviku poměrně snadno: Lesní stezky bývají vedeny zhruba po vrstevnicích, nevedou nikdy přímo rovně do kopce po spádnici. Při troše zkoumání bývá i přes nános organického materiálu vidět plný zářez stezky a výkopový svah. Jasný důkaz dodá případný objev úseku kamenné zídky pod vnější hranou stezky. Zídka se však nemusí vyskytovat všude. V některých podmínkách ani nebylo třeba zídky stavět, nebo se v místě nenachází vhodné kamenivo.

Zářez stezky patrný z protějšího svahu (Baronský chodník, Hostýnské vrchy)

STEZKY, MANAGEMENT NÁVŠTĚVNOSTI A NÁVŠTĚVNICKÝ ZÁŽITEK

Od stezek k trasám

Pobyt v přírodě a jeho různé formy mají v českých zemích silnou a dlouho trvající tradici. Turistické hnutí dokázalo během konce 19. a začátkem 20. století vytvořit cennou infrastrukturu pro pobyt v přírodě v příměstských lesích i přírodních oblastech celé naší země. Tehdy byla vybudována celá řada rekreačních stezek, které jsou dodnes velmi oblíbené a často užívané.

Někdy po roce 1950 se však turistické hnutí soustředilo výlučně na značení tras a pravděpodobně také někdy v této době se začal vytrácet cit pro stezky.³ Dojem, že jádrem péče o rekreaci je značení tras a využívání stávajících cest vzniklých většinou pro jiné účely, postupně pronikl veřejnou správou natolik, že takto téměř bez výhrad uvažuje o veškerých projektech rekreačního užívání krajiny (Kvasnička 2009). To má tento neblahý důsledek: rekreační provoz je v mnoha případech veden po nevhodných trasách a správci krajiny a projektanti se snaží držet stávajících cest a tras za každou cenu, i přes vysoké náklady na jejich údržbu, viditelné poškození přírodního prostředí nebo uživatelský konflikt.

Značená turistická trasa na Obří hrad u Kašperských Hor. Prudké stoupání cestou-cestou erodovaným balvanitým korytem není ani příjemné turistům, ani šetrné vůči přírodě a krajině

Záslouhou KČT máme v Česku výjimečně hustou síť značených tras. Je třeba si však připustit, že tato situace nezakládá na kvalitě infrastruktury pro pobyt v přírodě do takové míry, jak by se mohlo zdát. Řada turistických tras je vedena po naprosto nevyhovujících cestách-cestách. Výjimkou nejsou trasy značené do prudkého kopce přímo po spádnicí, vyšlapaným zerodovaným korytem plným volných kamenů. Překvapivé je to, že většina lidí přijímá české zdevastované turistické trasy s naprostou samozřejmostí, přestože na řadě míst v zahraničí mohli vidět, že to není standardní stav (Hermová 2010).

Chůze po zničených cestách není příjemným zážitkem. Jak se uživatelé cesty vyhýbají poškozeným místům, vyšlapávají a vyjíždějí cestu dále do šířky, což má dopad na vegetaci a půdní kryt v okolí cesty. Na cestách nevhodně zvolených pro rekreační užívání často dochází k uživatelskému konfliktu. Například v případech užívání cesty cyklisty se pak může stát, že v prudkých sjezdech cyklisté naberou vysokou rychlost a mohou snadno ohrozit sebe

i další uživatele cesty. Uživatelský konflikt však zrovna tak může vyvolat jezdec na koni i chodec.

Zároveň místy dochází ke kolizi rekreačního provozu s lesním hospodářstvím. Přímo střety s lesní mechanizací jsou spíše výjimkou. Rekreační trasy však vedou často po cestách určených primárně k obhospodařování lesa. Pohyb po cestách opotřebených při těžbě a dopravě dřeva k příjemným rekreačním zážitkům nepatří. Často dochází také k masivnímu zpevnění a vyasfaltování lesních cest pro lepší přístupnost mechanizace. Rekreační uživatelé, zejména pěší turisté si pak stěžují na tvrdý, nepříjemný povrch cest a nešetrný zásah do přírodního prostředí. Je však otázka, do jaké míry lze oprávněně lesním hospodářům vyčítat, že využívají, opotřebovávají, případně upravují cesty primárně určené k hospodaření v lese. Přestože rekreační funkce je jednou, a na důležitosti stále nabývací funkcí lesa, optimálně zharmonizovat hospodářský a rekreační provoz na lesních cestách navržených a využívaných pro účely dopravy dřeva jde jen těžko.

Lesní cesta po těžbě dřeva (Toulovcovy Maštale). Optimálně zharmonizovat hospodářský a rekreační provoz na lesních cestách navržených a využívaných pro účely dopravy dřeva jde jen těžko

³ Rozdíl mezi termíny „stezka“ a „trasa“ je důležitý a vine se celou touto publikací. Když hovoříme o stezkách a cestách, máme na mysli stavební díla. Když hovoříme o trasách, máme na mysli značení.

Cyklostezka u Gerlovy Huti v Národním parku Šumava. I přes přísné podmínky ochrany přírody a krajiny vzniká v srdci národního parku nová cyklostezka podobná silnici. Její uživatel však místo atraktivních krajinných partií uvidí ze Šumavy většinou jen naprosto fádni okolí stávající silnice

Negativní charakteristiky těchto cest bohužel většinou přejímají i mnohé nově budované rekreační cesty, zejména projekty tzv. cyklořádnic v krajině, širokých několik metrů a zpevněných asfaltem či betonem. Tyto cesty jsou v některých případech navrženy s ohledem na to, aby kromě rekreatantů mohly sloužit také vozidlům správců povodí, lesa, nebo jako přístupová cesta k chatovým koloniím. Masivní charakter podobných cest však snižuje rekreační zážitek, v mnoha případech vede k uživatelskému konfliktu a znamená výrazný zásah do přírodního prostředí a krajiny⁴.

Problémy, k nimž v souvislosti s rekreačním užíváním na stávající síti cest dochází (tedy uživatelský konflikt, poškození přírodního prostředí a povrchu cesty), však nebývají připisovány své pravé příčině - nevhodným cestám. Naopak bývají dávány za vinu uživatelům. Velmi často bývají obviňováni terénní cyklisté. Na vině přitom není žádná uživatelská skupina, ale nekoordinovaný, neprofesionální přístup zúčastněných zodpovědných stran, který není podložen analýzou situace, trendů ani žádnou strategií a koncepcí (Hermová 2010).

Lesní rekreace

Pozitivní externality pobytu v přírodě, zejména jeho vliv na psychické a fyzické veřejné zdraví populace, jsou nepochybné. Změny životního stylu a s nimi spojená nízká pohybová aktivita se projevují na veřejném zdraví a v nákladech vynaložených na zdravotnictví. Právě nyní začínají dorůstat generace dětí, které namísto hraní venku tráví svůj čas u počítače a sledováním televize (pro zahraniční kontext viz Louv 2008). Je třeba si uvědomit, že už za 20 let tyto děti, které nevyrostaly v kontaktu s přírodou a lesem, budou o přírodních územích rozhodovat. Lidé postupně ztrácejí emocionální pouto k přírodě a ztrácejí schopnost se v přírodním prostředí orientovat.

Přestože řada lidí tento trend vnímá, obává se jej a snaží se jej zvrátit, dosavadní přístupy nefungují příliš efektivně. Především jim chybí pochopení skutečné podstaty problematiky, a také vhodná strategie a efektivní koncepce. Až dosud se předpokládalo, že problém by mohlo vyřešit důsledné působení na veřejnost ekologickou výchovou a lesní pedagogikou. Avšak není možné očekávat jen od veřejnosti, že se změní. Svůj přístup k rekreaci musí od základu změnit především aktéři zúčastnění v nabídce lesní rekreace a pobytu v přírodě, to znamená především lesní hospodáři, ochrana přírody a zástupci rekreačních skupin (například KČT).

Správci krajiny by měli připustit a přijmout to, že přírodní prostředí musí poskytovat atraktivní zážitky, aby veřejnost, včetně dětí, nalákalo. Zároveň právě prostřednictvím atraktivních zážitků je možno návštěvníky v přírodním prostředí efektivně řídit, což se týká zejména příměstských a atraktivních chráněných přírodních oblastí. Především v těchto oblastech se rekreace musí stát stejně důležitou složkou lesního hospodářství jako těžba dřeva a environmentální funkce lesa.

Změna přístupu k rekreaci, pobytu v přírodě a k rekreační infrastruktuře si ovšem vyžádá celou řadu kroků na politické a strategické úrovni, ale také samotné investice do výstavby. Zatímco lesníci již připustili, že problematiku rekreace musí řešit, ochrana přírody stále setrvává ve schématu, že poskytování rekreace veřejnosti nemá v popisu práce. Není to však koncepční přístup, protože ochrana přírody management návštěvnosti a výstavbu a údržbu infrastruktury (což úzce souvisí také s rekreací) do určité míry stejně vykonávat musí. Případně jej někdo, například organizace ochránců přírody nebo KČT s přispěním dobrovolníků, musí vykonávat za ni. Tato práce má svou cenu, avšak systémově téměř jako by neexistovala. Potenciálně má přitom obrovskou užitečnou hodnotu pro celou společnost, pokud však bude vykonávána odborně a koncepčně a bude jí přiznána odpovídající důležitost a zdroje. Přestože bude tato koncepční změna vyžadovat nemalé investice, je velká šance, že se vložené prostředky v budoucnu mnohonásobně vrátí, jak v celospolečenských benefitech, rozvoji regionů, tak i ve snížení nákladů na správu chráněných přírodních oblastí.

⁴ Tato problematika je podrobně popsána a vysvětlena v této publikaci Hermová, H. (2008): Rekreační cesty pro cyklisty: Východiska, důsledky a řešení. ČEMBA. Jablonec nad Nisou. Ke stažení na <http://cemba.cz/publikace/hermova-h-rekrecni-cesty-pro-cyklisty.pdf>

Návštěvníký zážitek

Současný přístup k managementu návštěvnosti je založen na předpokladu, že informovaný návštěvník se bude v přírodě chovat uvědoměle, bude lépe vnímat přírodní krásy a vytvoří si lepší vztah k přírodě a krajině. Proto jsou vytvářeny naučné trasy⁵, instalovány informační tabule, budována návštěvnícká centra, prováděny osvětové a výchovné programy pro veřejnost, včetně interpretace přírodního a kulturního dědictví. Tento předpoklad má bezpochyby určitou váhu a platnost.

Informační tabule Národního parku Šumava. Zážitek z návštěvy přírodního území však má i jiné složky než jen naučnou, a také s těmito složkami lze v managementu návštěvnosti efektivně pracovat

Je ale třeba vzít v úvahu, že zážitek z návštěvy přírodního území má i jiné složky než jen poučnou, ale také například estetickou, již zmíněnou smyslově-pohybovou (kinestetickou) a smyslovou složku, a také s nimi je možné z hlediska správců krajiny efektivně pracovat. V současné době však jako by tyto autentické složky návštěvníckého zážitku byly naprosto přehlíženy anebo dokonce potlačovány jako něco méně hodnotného, nebo přírodě škodlivého (například jízda na kole nebo běh, kdy podle odpůrců těchto aktivit nejsou uživatelé schopni vnímat jednotlivé detaily). A to přesto, že ve světovém i českém měřítku tyto komponenty sloužily jako jeden z hlavních motivů pro ustanovení ochrany přírody, jejich hodnot, principů a institucí (Hermová 2010).

Správcí krajiny by měli připustit a začít pracovat s faktem, že naučná složka návštěvníckého zážitku zajímá jen omezenou skupinu lidí, kteří mají podobný osobní žebříček hodnot, určité vzdělání a jsou ovlivněni stejnými autoritami. Ostatní skupiny však tuto naučnou složku návštěvníckého zážitku spíše ignorují a soustředí se na estetické, kinestetické a smyslové komponenty zážitku. Tím, že státní správa v podstatě rezignuje na snahu o správu návštěvníckého zážitku jako celku skládajícího se z mnoha

ontologicky stejně hodnotných komponent, se řada návštěvníků přírodních území v podstatě vymyká jakémukoli řízení a správě. Snaha naučnou infrastrukturu přizpůsobit a zavděčit se za všech okolností všem je pravděpodobně nedostižný ideál, který k naplnění nepřiblíží ani mnohamilionové investice do návštěvníckých center.

Státní správa by se navíc už ze zásady měla zaměřovat na efektivní zvládnutí návštěvnosti v území, a ne jen na určitou část populace (tu, která má podobné osobní hodnoty, jako mají její zaměstnanci). Ale pokud bude chtít efektivně pracovat s větší částí populace, bude to vyžadovat posun v uvažování: skutečně připustit, že návštěvníký zážitek může nabývat i jiných forem, uznat jejich hodnotu a projevit ochotu také tyto složky návštěvníckého zážitku kvalitně řídit a spravovat.

Jak stezky působí na člověka?

Podstata rekreačních cest a stezek spočívá v rekreačním zážitku, který vytvářejí ve svých uživatelích. Rekreační zážitek je však příliš obecný pojem na to, aby se s ním dalo záměrně pracovat, ať už při návrhu stezky, nebo při jejím popisu. Mnohem uchopitelnější jsou však jednotlivé klíčové složky rekreačního zážitku. Parker ve své, již výše zmíněné přelomové publikaci *Natural surface trails by design* (2004) uvádí tyto čtyři: bezpečnost, efektivnost, hravost a soulad. Všechny tyto složky spolu vzájemně souvisí a vzájemně se vyvažují. V každé situaci jsou určitou měrou zastoupeny všechny čtyři složky.

- Bezpečnost

Vnímání bezpečnosti je individuální, a navíc záleží na mnoha dalších okolnostech. Platí, že někdo se už ze své podstaty bojí víc a jiný míň, ale také záleží na aktuální situaci. Stejná stezka může být pro toho samého člověka dostatečně bezpečná za suchého počasí, ale za deště nikoliv. Vnímání bezpečnosti se bude

Stezka ve skalnatém srázu nad Vltavou (Štěchovice). Odpovídající míra rizika je pro rekreační zážitek nejen vyhledávaná, ale v podstatě až nezbytná

⁵ Naučné trasy jsou nesprávně označovány jako „naučné stezky“. Přitom se v naprosté většině případů jedná o vyznačení trasy po stávajících komunikacích. Nikoli o realizaci nové samostatné stezky. Dále viz „trasa“, „stezka“ a „cesta“ ve Vysvětlení používaných termínů.

samozřejmě také lišit, když se člověk vydá na stezku v doprovodu podobně zdatného kamaráda, a v případě, že se vydá na stezku s malým dítětem.

Avšak zatímco člověk na jedné straně potřebuje pocit bezpečí, na druhé straně přímo touží do určité míry riskovat. Riskování vyžaduje posuzovat podmínky a vlastní schopnosti a na základě toho činit rozhodnutí, kde je v sázce vlastní bezpečnost. Zvládnout nebezpečné situace pomáhá zvyšovat sebevědomí, poskytuje pocit spokojenosti a úspěšnosti, které jsou důležité pro duševní pohodu. Odpovídající míra rizika je v rekreaci a pobytu v přírodě proto vyhledávaná. V podstatě je až nezbytná: rekreační stezka, která nedává své uživatelské skupině žádný (odpovídající) prostor k testování svých osobních hranic, nebude uživatelům připadat zajímavá a začnou si svou kýženou míru rizika hledat jinde.

- Efektivnost

Uživatelé potřebují mít jistotu, že stezka neplýtvá jejich časem a úsilím. Neměla by je lákat k tomu, aby si cestu zkracovali, například přes nevhodně zvolené oblouky zatáček, nebo k atraktivním místům na dohled od cesty. Pohyb po stezce proto musí být vždy příjemnější a rychlejší než pohyb volným terénem a uživatelé by měli vědět, že je stezka dovede tam, kam se chtějí nebo potřebují dostat. V opačném případě mají uživatelé tendenci vytvářet si zkratky a nové spojnice, což z hlediska řízení toku návštěvníků územím není žádoucí.

Na druhou stranu příliš vysoká efektivnost se blíží spíš k dopravním řešením cest a stezek. V rekreačním pojetí vede k nudě, a tím ke vzniku celé řady souvisejících problémů.

- Hravost

Hravost pomáhá vyvažovat mezi bezpečností a efektivností. Je jedním z nejdůležitějších charakteristických rysů, které odlišují stezky s převážující dopravní funkcí od stezek rekreačních. Hravost využívá přírodních kompozičních prvků a tvarů terénu, pracuje s překvapivostí, očekáváním, zvědavostí, rytmem a plynutím (flow) stezky. Některé prvky jsou zároveň hravé a současně zvyšují udržitelnost stezky, jako například terénní vlny odvádějící vodu. Přebytek uměle dodaných hravých prvků však vyvolává pocit překombinovanosti a nepřírozenosti. Uměle dodané hravé prvky se více hodí do konceptu drobnějších produktů rekreačních stezek (bikeparky pod lanovkou, příměstské stezky typu Gateway, stezky typu Flow Country⁶), než rozsáhlých mnohakilometrových sítí stezek v přírodním, často chráněném prostředí.

Úprava klopené zatáčky u stezky typu Flow Country (Livigno, Alpy - a pro zasvěcené: pán ve žlutém tričku je Hans Rey)

- Soulad

Soulad vyjadřuje pocit celkové přiměřenosti – toho, jak stezka zapadá do daného místa i toho, jak je příjemná uživatelům. Jinak řečeno, jedná se o pocit, že na stezce není třeba nic změnit. Pocit souladu ovlivňuje celá řada charakteristik, nejen fyzická podoba stezky a její vedení v terénu, ale také to, zda odpovídá převažujícím typům užívání, jak je udržována, jak se proměňuje v čase, i jak stárne a zvětrává.

Zpátky ke stezkám

Naprostá většina rekreace v přírodě, kromě sběru hub a lesních plodů (nepočítaje specializované aktivity jako vodáctví, orientační běh apod.), se odehrává na cestách a stezkách. Pohyb mimo cesty a stezky je obvykle mnohem namáhavější a náročnější na orientaci. Proto pokud mají lidé možnost pohybovat se po kvalitně navržené síti stezek, nemají v naprosté většině případů žádný důvod ani touhu se pouštět do terénu mimo ně. Toho je možné využít v managementu návštěvnosti: atraktivní a udržitelné cesty a stezky jsou velmi účinným nástrojem, jak usměrnit pohyb návštěvníků v území. Je však třeba, aby lidé získali pocit, že stezka

je zajímavá a že je dovede efektivně tam, kam se chtějí dostat. Kvalitně navržené stezky mohou řešit uživatelský konflikt i soužití různých uživatelských skupin na stezce. Příčinou řady problémů totiž není nekázeň lidí, ale právě charakter cest a stezek.

Doklady a poučení o tom, jak stezky mohou fungovat v managementu návštěvnosti, lze najít u řady fragmentů historických stezek na našem území. Tyto stezky, které zpřístupňují obvykle velice neprostupné, avšak atraktivní krajinné partie, jako skály a prudké svahy, splynuly s krajinou dokonale a dnes do ní neodmyslitelně patří. Jsou to právě stezky, které zprostředkovávají návštěvnický zážitek: bez stezek by se na řadu atraktivních míst vůbec nedalo dostat, a pokud je stezka navíc krásná a dobře postavená, umocní zážitek z místa.

Nová stezka jeden rok po dokončení, výkopový svah rychle zarůstá mechem (Singltrek pod Smrkem)

Jak ukazují staré stezky, kvalitní infrastrukturu je třeba promyšleně plánovat a stavět. Nahodile vzniklá a pouhým pohybem uživatelů vytvořená síť stezek (tzv. neformální síť) jen v malém množství případů funguje optimálně z hlediska vlivů na přírodní prostředí a krajinu a z hlediska uživatelského konfliktu. V České republice v současné době přetrvává tendence užívat stávající infrastrukturu a držet se jí za každou cenu, i přes vysoké náklady na údržbu, uživatelský konflikt i poškození přírodního prostředí (eroze, sešlap vegetace). Tyto problémy by v mnoha případech mohly být vyřešeny přetrasováním a výstavbou úseků nových stezek a jejich konfigurace do ucelených sítí. Na naprosté většině míst, vyjma (přísně chráněných) zranitelných exponovaných horských lokalit, si příroda s výstavbou nové stezky a případným zrušením nevyhovujících trasy velmi rychle poradí.

ZÁKLADNÍ KONSTRUKČNÍ PRINCIPY LESNÍCH STEZEK

Existují tři základní konstrukční typy lesních stezek: stezka v plném zářezu, stezka s vyvýšenou korunou a stezka vyskládaná z velkých balvanů⁷, které jsou doplňovány o další prvky, zejména zídky, propustky, brody a podobně. Volba technologie vždy závisí na přítomných terénních podmínkách. Zejména v pískovcových oblastech se vyskytují také stezky tesané do skály.

- Stezka v plném zářezu

Jedná se o nejčastěji dochovaný konstrukční typ u historických stezek. Používá se v prudších svazích, přibližně od sklonu 8%. V naprosté většině případů nejsou stezky vedeny v náspu. Vedení v náspu u úzkých stezek nemá opodstatnění z hlediska přesunu hmot, naopak by spíše ohrožovalo jejich stabilitu.

Stezka v plném zářezu (Plzeň, Druztová)

⁷ Tuto ucelenou terminologii jsme s kolegou Tomášem Kvasničkou převzali (a převedli do českého jazykového prostředí) od Dafydd Davise, britského experta na stavbu a plánování stezek, se kterým dlouhodobě spolupracujeme.

- Stezka s vyvýšenou korunou

Historických příkladů stezek s vyvýšenou korunou se dochovalo velmi málo. Tato technologie se používá v plochých oblastech a velmi mírných sklonech. V mnoha případech tak byla původní stezka překryta širokou cestou nebo se ztratila pod vrstvou organického materiálu.

- Stezka vyskládaná z velkých balvanů

Spíše výjimečným typem konstrukce je stezka vyskládaná z velkých balvanů. Používá se ve velmi obtížně přístupných oblastech balvanitých polí. Konstrukci stezky tvoří vhodné velké balvany a mezery mezi nimi jsou vyskládané a vyplněné menšími kameny a štěrkem.

Zbytky stezky s vyvýšenou korunou v údolní nivě (kameny tvořící původní hranu stezky jsou patrné uprostřed fotografie). Současná stopa stezky je vyšlapána pod původním tělesem a rozbíhá se (Benešov nad Ploučnicí)

Stezka vyskládaná z velkých balvanů v obtížně přístupném terénu (Grosser Arber, Šumava)

Můstek přes potok z nasucho vyskládaných kamenů (Krkonoše)

Stezka vyskládaná z velkých balvanů (Šumava)

Vyskládaná suchá zídka na průchodu stezky roklič (stezka v Záběle u Plzně). Zídka tvořící vnější hranu stezky jsou velmi nenápadným, avšak poměrně častým jevem.

Všechny konstrukční typy stezek doplňují na sucho vyskládané kamenné zídky, které vyrovnávají terénní úroveň a chrání kořenové systémy stromů. Přechody přes vodoteče bývají řešeny buď propustky, nebo častěji brody vyskládanými z kamenů.

Povrch přírodě blízkých stezek tvoří ztuhlá minerální zemina, písek nebo štěrk, případně je povrch vyskládan z kamenů. Pro dobré odvodnění by povrch stezky měl mít příčný odklon zhruba 3 - 5%. Důsledkem nedostatečné údržby bývá původní povrch stezky často překryt organickým materiálem, což z hlediska správného fungování stezky není žádoucí.

Brod vyskládaný z kamenů (nová stezka - Singltrek pod Smrkem)

Neudržovaný, rozvalený brod na staré stezce (Plzeň, Zábělá)

- **Zatáčky**

Ostré zatáčky a točky jsou komplikovaná a na průběžnou údržbu náročná stavební díla, proto se jim stavitelé stezek snaží pokud možno vyhnout. Zatáčky mívají obvykle celou vnější hranu vystavěnou z kamenů.

- **Kotevní prvky**

Přírodě blízká stezka vychází z tvaru terénu. Využívá přítomné prvky, které stezku ukotvují v místě. Jedná se o vertikální, od okolního prostředí něčím odlišné objekty, které poutají pozornost, například osamělý nebo výrazný strom, nebo balvan. Většina těchto „kotev“ jsou přitom docela obyčejné terénní prvky, dodávají však stezce na hravosti a souladu. Mistrovsky zvládnuté využití ukotvujících prvků vypadá naprosto přirozeně a nenápadně, jako by stezka v místě byla odjakživa.

Specifickým typem kotevních prvků jsou hrany. Typickým příkladem jsou rozhraní mezi lesem a loukou, břehy, hrany údolí. Člověk je hranami automaticky přitahován. Čím je hrana výraznější, tím láká silněji.

Mezi kotevní prvky patří také brány. Psychologické působení brány je často využíváno v architektuře pro přechod mezi odlišnými prostory, umožňují spirituální očistění a soustředění. Podobně fungují i v případě přírodě blízkých stezek.

Stezka se točí kolem velkého balvanu, svého kotevního prvku, který jí dodává na hravosti a harmonii (Livigno, Alpy)

Skalní brána je neobyčejně atraktivní a působivý kotevní prvek na stezce (Oldřichovský Špičák, Jizerské hory)

Menší balvany symbolicky naznačují bránu, dodávají stezce na zajímavosti a slouží k usměrnění uživatelů do kýžené stopy (Riegrova stezka, Semily)

Tunel vystřílený ve skále funguje jako neúčinnější brána (Riegrova stezka, Semily)

Výrazná skalní hrana (Plešivec, Brdy) zcela automaticky přitahuje pozornost lidí a bylo by logické tudy vést i turistickou trasu. Ta však namísto toho vede přímo přes vrchol kopce a toto neobyčejně atraktivní místo si lidé zpřístupňují sami neřízeným vyšlapáváním pěšin

ZÁKLADNÍ PRAVIDLA PRO ÚDRŽBU A OPRAVY LESNÍCH STEZEK

Přestože úzké, přírodě blízké stezky vypadají jednoduše a naprosto přirozeně, jejich výstavba a rekonstrukce není banální záležitost. Pro správně provedenou rekonstrukci stezek obvykle stačí určité praktické poznatky a držet se základních zásad. Zodpovědně navrhnut a postavit novou stezku však vyžaduje několikileté praktické zkušenosti. Je velká pravděpodobnost, že nepovedená stezka způsobí problémy environmentálního charakteru, uživatelský konflikt nebo neúměrně vysoké náklady na údržbu⁸.

Aby stezka dobře fungovala, musí být dodržena tato obecná pravidla: vedení v mírných podélných sklonech, průběžné odstraňování napadaného organického materiálu, důkladné odvodnění a udržování dobré viditelnosti.

- Malý podélný sklon

Stezka, kde předpokládáme vyšší návštěvnost pěších i cyklistů, případně lidí s dětskými kočárky a vozíčkáře, by měla mít podélné sklony do 4%. To je nejen z protierozních důvodů, ale především omezení vzniku uživatelského konfliktu. Historické stezky však mívají v některých místech podélný sklon vyšší, někdy až 20%. To je proto, že v době jejich výstavby se po stezkách nejedilo na terénních kolech a nebylo tedy nutné omezovat rychlost cyklistů.

V odlehlejších oblastech, kde se nepředpokládá větší koncentrace lidí na stezce, a kde je zároveň zachována dobrá viditelnost, je možné ponechat na stezce i vyšší sklony (do 10%). Usměrnění pohybu cyklistů je v takových případech nutné provést pomocí jiných opatření, například tzv. dusítek.

- Pozor na organický materiál

Čas od času je potřeba zkontrolovat, jestli se na stezce nedrží větší množství napadaného organického materiálu a tlejícího listí. Nános rozkládajícího se organického materiálu by mohl způsobovat dva základní problémy. Prvním z nich je rozbahnění stopy, protože vrstva humusu se nasákne vodou, a při pohybu uživatelů pak dojde k vyšlapání prohlubní nebo vyjetí kolejí. Druhým problémem je humusový nános na vnitřní straně stezky u svahu, kvůli kterému se stopa stezky zužuje a uživatelé jsou vytlačováni na vnější stranu stezky, jež je více náchylná k mechanickému poškození, až stržení.

- Odvést vodu

Kromě dodržení podélného sklonu, při kterém nebude docházet k vodní erozi, a zároveň odstraňování organické vrstvy ze stopy stezky, díky čemuž nebude docházet k rozbahnění, je potřeba obnovit a průběžně udržovat příčný odklon stezky cca 3-5%, který umožní rozptýlený odtok dešťové vody přes stezku. Kromě toho je třeba promyslet další opatření, která šetrně odvedou vodu ze stezky, jako terénní vlny a zemní svodnice, všechno však s ohledem na uživatele, kteří se budou po stezce pohybovat.

- Dobrá viditelnost

Aby nedocházelo k uživatelskému konfliktu na stezce, zejména ke střetům mezi pěšími a cyklisty, je nutné umožnit uživatelům, aby se včas vzájemně zpozorovali a měli možnost zpomalit, zastavit a bezpečně se vyhnout. Proto musí být v těsné blízkosti stezky pravidelně prořezávána vegetace, vhodné může být i odstranění spodních větví vzrostlých stromů v koridoru stezky.

Pravidelná údržba stezek

Na stezkách musí být každoročně provedena nenákladná drobná údržba, která spočívá především v kontrole a prostřihání okolní vegetace, shrabání napadané humusové vrstvy a listí ze stopy stezky a kontrola odvodnění stezky. Vegetace musí být udržována jednak z důvodu dobré viditelnosti, která sníží riziko uživatelského konfliktu, jednak proto, aby větve čnějící do stezky nevytlačovaly uživatele ze stopy stezky na vnější hranu konstrukce stezky, která by se mohla začít propadat.

Každoročně, zejména po zimě, je potřeba na stezce shrabat napadanou vrstvu listí a humusu, který se drží zejména při vnitřní hraně stezky. Základy stopy stezky musí vždy tvořit minerální vrstva zeminy. Pokud je ve stopě stezky humusová vrstva, při dešti

⁸ Tato kapitola obsahuje pouze krátké shrnutí problematiky přírodě blízkých stezek. Podrobnější informace najdete v publikaci Kvasnička, T. (2007). Singltrek: Rekreační Stezky pro Terénní Cyklistiku. Praha: V Press, <http://www.cemba.cz/publikace/Kvasnicka-T-Singltrek-Rekreacni-stezky-pro-terenni-cyklistiku.pdf>

dochází k rozblácení a rozměknutí stopy, a následně pak k jejímu rozšlapání či rozježdění. Bláto a nerovnosti na stezce jsou nepříjemné uživatelům, ti se pak snaží taková místa obcházet. Často se pak pohybují po vnější hraně konstrukce stezky, která tím může být stržena, nebo dochází přímo k rozšiřování stezky, erozi a ničení okolní vegetace.

Čas od času je třeba také zkontrolovat a případně obnovit odvodňovací prvky na stezce jako příčný odklon, svodnice a terénní vlny. Pohybem uživatelů po stezce dochází postupně k sešlapání a zanesení vytvarovaných prohlubní a vln, které odvádějí vodu ze stezky. Čas od času je proto nutné tyto prvky opravit.

Nevhodné zacházení se stezkami

Umění stavět a starat se o stezky se v Česku v posledních desetiletí téměř úplně vytratilo. Stezky nejsou většinou vůbec udržovány. Některé intenzivně užívané úseky stezek se již dostaly do havarijního stavu a byly na nich provedeny opravy a úpravy. Přestože tyto zásahy byly myšleny dobře, v řadě případů jimi může být stezka významně poškozena až zničena.

- **Nedodržování příčného sklonu**

Dešťová voda musí odtékat rozprostřeně a napříč stezkou. Proto musí mít stezka vytvarován mírný příčný odklon (cca 3-5%) a povrch z minerální zeminy, která narozdíl od humusu nenasákne vodou. Používáním stezky může dojít k (mírnému) sešlapání stopy a vytvoření vyvýšeniny (bermy) na vnější hraně stezky. Ta musí být sražena a srovnána, aby byl umožněn rozprostřený odtok vody napříč stezkou, a naopak voda se nekoncentrovala ve vzniklém korytě ve stopě stezky, což by vedlo k erozi a poškození stezky.

- **Roubení a bednění**

Pokud je těleso stezky správně vytvarováno, stezka je vystavěna v plném zářezu, případně s vystavěnou zídka, a je správně udržována, není nutné roubit ani hradit vnější hranu stezky. Roubení naopak způsobí to, že voda ze stezky neodtéká rozprostřeně, dochází k rozbahnění stopy a podemletí hrany stezky pod roubením, nebo k prošlapání stopy a vzniku koryta ve stopě stezky. Dřevo použité na roubení nebo hrazení stezky má tendenci nasakovat vodou, tlít a zadržuje se kolem něj rozkládající se organický materiál. To po čase může ohrozit stabilitu konstrukce stezky.

- **Instalace zábradlí na vnější hraně stezky**

V prudkých svazích a na frekventovaných místech bývá instalováno na vnější hraně stezky zábradlí. To vede k tomu, že se pěší uživatelé pohybují v blízkosti zábradlí, místo aby byli (psychologicky) nuceni pohybovat se po vnitřní straně stezky co nejbližší ke svahu. Vnější hrana stezky je přitom nejkřehčí částí konstrukce a může dojít k jejímu stržení.

- **Rozprostření výkopové humusové vrstvy ve stopě stezky**

Při rekonstrukci bývá ve stopě stezky rozprostřena zemina obsahující humus. Rozprostřít sejmutou humusovou vrstvu ve stopě stezky v rovinatých úsecích může být dokonce předepsáno orgány ochrany přírody při povolovacím procesu⁹ Pokud však stopa stezky obsahuje větší množství humusu, rozbahní se vodou a následně při pohybu uživatelů dojde k vyšlapání prohlubní

Nevhodná úprava stezky - roubení vnější hrany. Podél roubení se usazuje napadaný tlející organický materiál, který zadržuje vodu. Voda zadržovaná v profilu stezky může způsobit rozbahnění stopy a utržení či propadnutí vnější hrany (Oldřichovský Špičák, Jizerské hory)

Nevhodná úprava - instalace zábradlí. Zábradlí vyzývá uživatele k pohybu po vnější hraně, která je přitom nejkřehčí částí tělesa stezky. Důsledkem toho může dojít k propadání až utržení vnější hrany stezky (Františkov nad Ploučnicí)

⁹ V roce 2009 to bylo předepsáno v povolovacím procesu rekonstrukce stezky podél Ploučnice jako jedna z podmínek souhlasného stanoviska Správy CHKO České Středohoří.

a vyjetí kolejí. Povrch stopy stezky proto musí vždy tvořit minerální zemina, štěrk nebo kameny, tedy materiály, které snadno odvedou vodu. Svrchní humusová vrstva sejmutá při stavbě, rekonstrukci nebo údržbě stezky musí být pečlivě rozhrnuta ve svahu pod nebo nad stezkou v tenké vrstvě. Pokud je v blízkosti vodoteč, nesmí se sejmutá půda dostat do vody a její blízkosti.

- Instalování nevhodných svodnic

Na mnoha stezkách byly instalovány ocelové, dřevěné nebo kamenné svodnice, které však přinášejí mnoho problémů. Jsou nepříjemné a často nebezpečné cyklistům, dochází na nich k úrazům. Zároveň se velmi rychle zanášejí smývaným materiálem (listí, písek, štěrk, zemina) a pokud mají být funkční, je třeba je často kontrolovat a čistit. Pod odtokem ze svodnice často dochází k erozi svahu, což při přívalovém dešti může ohrozit stabilitu stezky. Na stezce je velmi obtížné stanovit správný úhel, v němž má být svodnice instalována - jde o kompromis mezi tím, co je příjemné a bezpečné pro uživatele (co nejméně ke stezce) a tím, co je efektivní pro odvod vody. Odvodnění stezky je vždy lepší provést pomocí terénních vln a zemních svodnic.

- Používání náspu jako provozní části stezky

Úzké, udržitelné, přírodě blízké stezky by měly být vždy vystavěny v plném zářezu, případně s vystavěnou kamennou zídka. Vedení provozní části stezky (stopy) po náspu vede k propadání stopy sešlapáním nasypaného materiálu, nebo přímo ke stržení nasypané hrany dolů ze svahu. Zpevnování nasypané hrany pomocí bednění či roubení není správné řešení (vysvětleno výše).

ADAPTACE HISTORICKÝCH STEZEK PRO DNEŠNÍ UŽÍVÁNÍ

Historické stezky jsou kulturním dědictvím národa a právem si zaslouží, aby jim byla věnována podobná péče jako historickým památkám. Avšak stejně jako se obtížně hledají finance a nové využití pro mnohé historické objekty, znovu využívat a adaptovat staré stezky není tak jednoduché, jak by se mohlo na první pohled zdát.

Zodpovědně se pustit do rekonstrukce historické stezky znamená především důkladně zvážit smysluplnost celého záměru. Nemělo by smysl rekonstruovat stezku, která nebude používána. Pokud má být používána, musí rozumně odněkud někam vést a musí být dostatečně zajímavá pro to, aby lidem stálo za to se na ni vypravit. Bohužel řada historických stezek se dochovala v pouhých fragmentech, a jen těžko a s velkými kompromisy by je bylo možno znovu zpřístupnit.

Ani v případě, že se podaří vymyslet, jak stezku smysluplně zpřístupnit, není vyhráno. Přicházejí na řadu jednání se správci krajiny a úřady. Zatímco koridory pro nové stezky se volí v důsledném konzultačním procesu se správci krajiny, a záměr je tak umístěn do místa, na kterém se všechny strany dohodnou, u historických stezek si nevybíráme, kudy vedou. Velice často se stane, že stezka prochází zvláště chráněným územím nebo oblastí Natura 2000. Orgány ochrany přírody obvykle nemají problém přímo s procesem rekonstrukce stezky, který je k přírodnímu prostředí poměrně šetrný. Více se obávají zvýšení počtu návštěvníků, které obnovená stezka přitáhne do dosud obtížně přístupného území a následného rušení živočichů, například hnízdících ptáků. Nesouhlas se záměrem vysloví často také myslivecké sdružení kvůli možnému rušení zvěře. Rekonstrukce stezek však nemusí být v souladu ani s mnoha dalšími, i dosud pouze zamýšlenými záměry v krajině.

Kompromisům se v naprosté většině případů nelze vyhnout ani při samotné rekonstrukci stezky. V současné době je při návrhu stezky většinou nutné počítat s tím, že ji budou využívat jak pěší, tak cyklisté, a existují efektivní způsoby, jak pěší i cyklistické užívání stezky vzájemně harmonizovat, zejména pomocí zachování mírných podélných sklonů, dobrých rozhledových podmínek nebo doporučeného směru užívání. Avšak v době, kdy byly stavěny historické stezky, soužití pěších a terénních cyklistů nebylo třeba řešit. Stezky proto často mívají místy vyšší podélné sklony (v dosahované rychlosti cyklistů hraje významnou roli každé procento podélného sklonu) a horší rozhledové podmínky. Situaci je tedy opět třeba řešit kompromisně. Existují sice prostředky, které zvýší bezpečnost užívání takové stezky, avšak výsledek ve většině případů nikdy nebude fungovat tak efektivně, jako nově navržená stezka.

Přestože existují příklady adaptací historických stezek pro nové účely, jedná se spíše o šťastnou a výjimečnou souhru okolností - objevilo se místo s významnou koncentrací historických stezek, které lze smysluplně propojit. Zároveň v území nebyly významné zájmy ochrany přírody ani myslivosti, a naopak správci krajiny projevíli vysokou míru vstřícnosti.

Před tím, než člověk do rekonstrukce vynaloží obrovské množství energie, peněz i času, je nutné zodpovědně zvážit i budoucí užívání, údržbu a opravu stezky. Správně postavená nebo zrekonstruovaná (a průměrně intenzivně užívaná) stezka nebude vyžadovat velké množství údržby. Průběžně je však nutné se drobným udržovacím pracím věnovat, zejména prořezávání vegetace. Byla by spíše škoda času, energie i finančních prostředků opravit stezku, která během několika málo let důsledkem zanedbání zchátrá.

Proč nestačí stezky pouze značit?

Najít stezku nebo cestu a bez hlubšího rozmyslu ji vyznačit je pokračováním nepříliš udržitelného trendu posledních padesáti let. Dodnes přetrvává dojem, že značení tras je základem plánování rekreace. Z krátkodobého pohledu se může zdát značení trasy jako bezproblémový, efektivní a levný přístup. Avšak na nevhodně zvolených trasách se po čase začnou projevat problémy. Často jsou přisuzovány nekázní uživatelů, avšak pravou podstatou bývá povaha vyznačených cest. I v minulé době tento přístup způsobil mnoho problémů, jak s poškozením přírodního prostředí, tak v uživatelském konfliktu. V současné době se k tomu přidávají ještě problémy s tím, že zdaleka ne všichni vlastníci automaticky souhlasí s tím, že přes jejich pozemek vede značená rekreační trasa.

Při plánování rekreačního značení cest a stezek je třeba se zabývat následujícími záležitostmi:

- Cesta nebo stezka by měla být vést v přijatelných podélných sklonech. Větší sklony povedou ke zvýšené erozi a k uživatelskému konfliktu.
- Cesta nebo stezka musí být v dobrém technickém stavu. Staré stezky bývají většinou silně zanedbané a poškozené a potřebují opravit. Lesní a polní cesty bývají často opotřebované od hospodářské mechanizace, což nelze vyčítat lesníkům ani zemědělcům, ale není to příjemné rekreačním. Poškození cest a stezek se intenzivním rekreačním provozem zhorší. Na poškozených komunikacích také snadněji dojde k úrazům uživatelů.
- Je třeba zvažovat, jaké uživatelské skupiny budou rekreační cestu nebo stezku užívat. Lesní a polní asfaltky nejsou příjemné pro dlouhou chůzi a neuspokojí také řadu cyklistů. Povrch cest rozdupaný od koní znechutí všechny ostatní uživatele. Sdílený provoz pěších a cyklistů vyžaduje přehlednost a mírné podélné sklony.
- Cesta nebo stezka by neměla být nudná, jinak si z ní uživatelé neodnesou žádný zážitek a budou jej vyhledávat jinde.
- Vyznačením by péče o rekreační trasu neměla končit. Udržovat je třeba nejen značení, ale také cestu samotnou. Na to jsou potřeba zdroje: finance, materiál, čas, případně dobrovolníci.

Vytipovat vhodnou stávající cestu nebo stezku pro pouhé vyznačení není tedy až tak jednoduché, jak by se mohlo zdát. Téměř nikdy se neobejde bez kompromisů, které mají dopady na bezpečnost uživatelů nebo na přírodní prostředí. Vyznačením trasy znamená závazek do budoucna a morální zodpovědnost vůči krajině a uživatelům cesty.

Proč volit legální cestu?

Celou tuto publikaci provází důležitý vzkaz: stezky potřebují občasnou drobnou údržbu a někdy také rekonstrukci a opravy. Avšak je třeba upozornit na to, že veškeré zásahy by měly být legální. Za legální údržbu se považuje údržba, k níž musí dát souhlas určité subjekty a při které je potřeba dát pozor na to, aby nedošlo k porušení zákona (neboť hrozí pokuta). Legální rekonstrukce vyžaduje obvykle navíc zpracování projektu a jeho schválení úřady.

Pokud rekonstrukce a údržba stezky neprobíhají legálně, může se kromě níže uvedených postihů navíc snadno stát (a stává se), že přijdou nazmar. Stačí, aby v území proběhla těžba dřeva, při které lesníci nevezmou na stezku ohled. Dobrovolníkům, kteří věnovali údržbě nebo opravě stezky mnoho času a práce, zbudou jen oči pro pláč a neochota se příště angažovat. Oficiální povolení není vždy jednoduché získat, ale je to jediný způsob, jak předejít mnoha nepříjemnostem. V následujících odstavcích uvedený právní rozbor drobné údržby stezek poskytla projektu Lesní stezky poradna Ekologického právního servisu.

Možná porušení zákona je možno rozdělit do dvou skupin: zásahy do veřejného zájmu (ochrana přírody, turistické značky) a zásahy do vlastnického práva (možná škoda na cizím majetku).

Pravděpodobné zásahy do veřejného zájmu při údržbě stezek je možno (velmi stručně) shrnout takto:

- je důležité, zda se stezka nachází či nenachází ve zvláště chráněném území (národní park, CHKO, národní přírodní rezervace atd.). V každé kategorii zvláště chráněného území platí jiná pravidla pro ochranu a tedy i zcela jiné postihy za jejich porušení. Při zásazích ve zvláště chráněných územích je třeba výjimka podle §43 zákona 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny.
- výskyt zvláště chráněných rostlin a živočichů a také památných stromů. V tomto případě je jakýkoliv zásah do jejich vývoje v rozporu se zákonem. V případě, že dojde k poškození chráněných druhů nebo památných stromů, jedná se o přestupek, který lze potrestat podle závažnosti pokutou v rozsahu 10 tisíc až 100 tisíc Kč. Za přestupky v ochraně zvláště chráněných rostlin a živočichů, dřevin a památných stromů lze uložit pokutu až dvojnásobnou, pokud byly spáchány ve zvláště chráněných územích. V hraničním případě, pokud se například kosením vegetace ničí zvláště chráněné rostliny ve větším rozsahu, se může jednat i o trestný čin s možností odnětí svobody až na 2 roky. Je třeba výjimka podle §56 (případně souhlas podle §57) zákona 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny.

- Podle ustanovení § 47 odst. 1 písm. e) zákona č. 200/1990 Sb., o přestupcích, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „přestupkový zákon“), se dopustí přestupku ten, kdo „úmyslně zničí, poškodí, znečistí nebo neoprávněně odstraní, zamění, pozmění, zakryje nebo přemístí turistickou značku nebo jiné orientační označení.“ Za tento přestupek lze uložit pokutu do 3000 Kč.

Zásah do vlastnického práva, například formou posečení porostu v cizím vlastnictví, rozřezání cizího spadlého stromu apod., vyžaduje existenci zákonného nebo smluvního titulu, respektive svolení vlastníka, popřípadě jiné osoby oprávněné dát svolení k jinak nepřipustnému zásahu do vlastnického práva. Ani pro rámeček běžné údržby stezek za standardních situací neplyne z právní úpravy řadovému občanu, řekněme dobrovolníkovi udržujícímu z vlastní dobré vůle stezky, oprávnění zasahovat do vlastnického práva kohokoli svými úkony.

- Podle ustanovení § 50 přestupkového zákona, se přestupku proti majetku dopustí mj. ten, kdo „úmyslně způsobí škodu na cizím majetku krádeží, zpronevěrou, podvodem nebo zničením či poškozením věci z takového majetku, nebo se o takové jednání pokusí.“ Za tento přestupek lze uložit pokutu do 15 000 Kč. Pokud by byla uvedeným jednáním způsobena škoda nikoli nepatrná, tedy škoda dosahující částky nejméně 5 000 Kč, již by se nejednalo o přestupek, nýbrž o trestný čin (vizte níže).
- Podle ustanovení § 228 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „trestní zákoník“) o skutkové podstatě „poškození cizí věci“: „Kdo zničí, poškodí nebo učiní neupotřebitelnou cizí věc, a způsobí tak na cizím majetku škodu nikoli nepatrnou, bude potrestán odnětím svobody až na jeden rok, zákazem činnosti nebo propadnutím věci nebo jiné majetkové hodnoty. Stejně bude potrestán, kdo poškodí cizí věc tím, že ji postříká, pomaluje či popíše barvou nebo jinou látkou“.

Vítejte v realitě

Vzhledem k složitému byrokratickému procesu, málo stabilní politické scéně na všech úrovních a nízké občanské a dobrovolnické angažovanosti české společnosti se dá očekávat, že snaha rekonstruovat historické stezky ve větším měřítku těžko někdy přejde rozměry pouhého přání. Energie a finance investované do projektů a získávání povolení jsou nevratné. Organizace ani jednotliví dobrovolníci nemají z čeho rekonstrukce stezek dotovat a možné dostupné veřejné prostředky (například Program 2000 LČR, nebo prostředky obcí) jsou velmi omezené. Bez dotování z vlastních zdrojů se projekty prakticky neobejdou.

V dnešní situaci bude spíše možno považovat za velké štěstí, podaří-li se zachránit některé významné, i z hlediska současné doby vhodně vedené a využitelné úseky historických stezek. Ostatní, málo používané a opuštěné stezky postupně, dřív nebo později zarostou a zapadají.

Proč tedy upozorňovat na staré lesní stezky, proč je hledat a dokumentovat? Smyslem této aktivity je upozornit na to, jak jsou stezky pro lidskou společnost důležité a jaké bohatství a umění se v nich ukrývá. Více než v současné užitelnosti historických lesních stezek však jejich bohatství spočívá spíše v manifestaci myšlenky, že stezky je potřeba plánovitě budovat a udržovat, abychom umožnili občanům důstojné zážitky z pobytu v přírodě. Kromě toho historické stezky předávají informace o technických a stavebních řešeních, která vedla k jejich realizaci.

K současné realitě patří to, že stezky užívají nejen pěší, ale také cyklisté a jezdci na koních a nelegálně také motorkáři a čtyřkolkáři. Většina starých stezek je dimenzovaná na pěší provoz. Důsledkem dlouholeté zanedbané údržby se navíc stezka stává daleko křehčí, než by musela být. Cyklisté, kteří jsou často obviňováni, že způsobují poškození stezek, mají podle vědeckých studií vliv na stezku za běžných podmínek srovnatelný s pěšími. Problémem je spíše možný vznik uživatelského konfliktu než fyzické poškození stezky.

Povrch stezky poškozený koňskými kopyty. Důsledkem pohybu koní je zhoršen přístup pro ostatní uživatele (Soběšice u Brna)

Mnohem snáze však stezku poškodí jezdci na koních, kteří jsou daleko těžší. Tlak kopyt koncentrovaný do malé plochy může zdeformovat stopu stezky nebo dokonce

strhnout křehkou vnější hranu. K tomu dochází zejména v případech, když se koně vydávají na úzkou, hodně vertikálně zvlněnou stezku, kam mají problém se vměstnat. Povědomí o tom, jak se chovat v krajině zodpovědně a jak svou aktivitou nepoškozovat stezky, není mezi jezdci na koních dosud příliš rozšířeno. Může se to zdát paradoxní, ale i přes rozsáhlou síť lesních cest je současná nabídka vhodných míst pro hipoturistiku v Česku velmi omezená. Většina stezek a cest není pro provozování hipoturistiky příliš vhodná z toho důvodu, že snadno dojde k jejich poškození nebo zhoršení přístupu pro ostatní uživatele. I pro jezdce na koních je však možné realizovat vysoce esteticky hodnotné, zajímavé a přitom udržitelné stezky.

Nutné je také počítat s tím, že se na stezky mohou vydat také motorkáři a čtyřkolkáři, přestože to je nelegální. Hluk a výfukové plyny z motorových vozidel obtěžují ostatní návštěvníky přírody a průjezd motorového vozidla může děsit lidi i zvířata. Čtyřkolka se na většinu úzkých stezek nevměstná. Pokud ano, hrozí poškození vnější hrany nebo stability výkopového svahu. Průjezd motorky je mnohem pravděpodobnější. Pokud motorka pojedje přímo po stopě stezky, škody víceméně nehrozí. K významnému poškození však dochází tehdy, když motorkář nebo čtyřkolkář přejíždí vnější hranu stezky, kterou tím s velkou pravděpodobností strhne.

PŘÍKLADY HISTORICKÝCH LESNÍCH STEZEK

V této kapitole jsou uvedeny tři méně známé příklady historických lesních stezek, vybudovaných pro turistické a rekreační účely. Každá z nich nese indicie záměrné práce s návštěvnickým zážitkem. Přestože jsou tyto stezky desítky let dlouhodobě neudržované a zanedbané, dodnes slouží a přinášejí radost svým uživatelům.

Stezka z Druztové na Bílou Horu po žluté trase KČT

Jedná se o překrásnou úzkou vrstevnicovou stezku ve skalnatém srázu nad meandry Berounky. Jak uvádí KČT, tato stezka je nejstarší stezkou na Plzeňsku. Byla upravená výhradně pro turistické účely již v roce 1893 ve spolupráci tehdejší Obce Plzeňské s Klubem českých turistů.

Stezka je vedená jinak velice obtížně přístupným svahem přes skalní partie a místy nabízí krásné rozhledy do údolí Berounky. Je to typický příklad relativně obyčejného místa, do kterého stezka vnesla novou, ale výjimečně silnou rekreační a estetickou hodnotu. Pohyb po stezce je velmi příjemný. Jedna část stezky je ve špatném technickém stavu, zbytek je naopak velice dobře zachovalý.

Stezka je vhodná pro pěší, běžce a technicky zdatnější terénní cyklisty. Tip navíc: Po protilehlém břehu Berounky v polesí Zábělá vede po zelené trase KČT neméně zajímavá lesní stezka. Návštěvu obou stezek lze snadno spojit do jednoho výletu.

Historická stezka postavená pro turistické účely v roce 1893 (Plzeň, Druztová)

Charakteristické vinutí stezky okolo skalních partií (Plzeň, Druztová)

Tato stezka slouží lidem již téměř 120 let a je poměrně dobře zachovalá i přes zanedbanou údržbu v posledních desetiletích. To dokládá, jak promyšleně a kvalitně byla kdysi postavena. (Plzeň, Druztová)

Stezka v Příhrazských skalách

Dnes již neznačená stezka odbočující z červené trasy KČT před Starými Hradý (ve směru od Příhraz). Jedná se o starou trasu místy přímo tesanou do pískovcové skály. Turistická trasa byla později poněkud nesmyslně přetrasována přímo přes vrcholové partie skal, což je nevýhodné hned z několika důvodů.

Na vrcholové plošině se, na rozdíl od téměř kolmé skalní stěny pohyb návštěvníků mnohem obtížněji reguluje prostřednictvím stezky a dochází k narušování okolních skal a sešlapu vegetace. Neustále a namáhavé šplhání nahoru a dolů po neuměle vyhloubených a poškozených schůdkách a železných žebřících přes vrcholové partie skal přestává být po krátké době zábavné. Rozhled do okolí je omezený kvůli vysokým stromům.

Původní vedení stezky po boční římsě skalní stěny poskytovalo mnohem zajímavější zážitek: jednak místy nabízelo překrásné rozhledy do údolí obklopeného skalami, jednak umožňovalo prožít spirituálně očistný pocit zvládnání určité odpovídající míry nebezpečí a závratě, jednak bylo daleko příjemnější z kinestetického hlediska. Kromě kolmé skalní hrany stezka obkružuje rokle. Na trase se

Stará stezka zpřístupňuje strmou skalní stěnu (Příhrazské skály)

Vinutí stezky srázem Příhrazských skal

Jedna z laviček vytesaných do skály podél staré turistické stezky (Příhrazské skály)

vyskytuje jeskyně, a do skály vytesané lavičky a schůdky. Stezka je velmi zanedbaná a zanesená organickým materiálem, část římsy je utržená. Výprava na tuto stezku se neobejde bez stoupání po několikero dlouhých schodech, proto je vhodnější spíše pro pěší než pro cyklisty.

Morávková stezka - červená KČT ze Soběšic

Úzká vrstevnicová stezka nad údolím Soběšického potoka a Melatina, kterou nechal ve třicátých letech minulého století vystavět k loveckým a vycházkovým účelům Karel Morávek (1877 - 1934), správce a lesmistr velkostatku Schönburg-Hartenstein se sídlem v Brně - Králově Poli. Po roce 1945 lesy obklopující Morávkovu stezku přešly pod správu ŠLP Křtiny a stezka byla v 70. letech minulého století použita k vybudování Naučné stezky lesnické s mnoha panely vysvětlujícími problematiku lesnictví. Neudržované panely již podlely zubu času a vandalům.

Stezka je dlouhodobě neudržovaná. Na vnitřní straně je zapadaná organickým materiálem a z toho důvodu je neustále poškozována provozem. V posledních letech zejména rekreačními jezdci na koních, kteří strhávají vnější hranu stezky. Stezce tak akutně hrozí zničení. Morávková stezka je pro svou tvarovou rozmanitost a příjemné vrstevnicové vedení oblíbená mezi mnoha terénními cyklisty, pěšími a běžci z brněnské aglomerace.

Morávková stezka díky vrstevnicovému vedení v mírných sklonech a příjemnému, asfaltem ani betonem nezpevněnému povrchu láká pěší, běžce i terénní cyklisty (Brno, Soběšice)

Pro Morávkovu stezku je charakteristické dokonalé kopírování a využívání terénu, čímž vnesla do relativně fádni lokality nové hodnoty (Brno, Soběšice)

PŘÍPADOVÉ STUDIE

Stezka mezi Benešovem a Františkovem nad Ploučnicí

Začátkem roku 2009 Českou mountainbikovou asociaci oslovil místostarosta Benešova nad Ploučnicí Radek Lekner s tím, že jej zaujala myšlenka přírodě blízkých stezek a že by v tomto duchu chtěl obnovit historickou stezku vedoucí z Benešova do sousedního Františkova podél řeky Ploučnice.

V únoru 2009 jsme provedli společnou obchůzku lokality a setkali jsme se jak s místostarostou Benešova, tak se starostou sousedního Františkova, který byl myšlence obnovy stezky také nakloněn. Přes nedostatečnou údržbu a poškození byla stezka stále používána. Původní stopa stezky se dobře dochovala v prudších svazích. V rovinatých úsecích byla původní stopa stezky zanesena humusovou vrstvou a vyšlapána vedle. S velkou pravděpodobností stezka původně sloužila kromě místní spojnice jako rekreační zázemí obyvatel. Zhruba v polovině trasy se nachází skalní stěna s vodopádem a vytesanými schůdky a okolo zbytky teras.

V průběhu jara a začátku léta 2009 jsme provedli vytyčení rekonstrukce stezky v terénu, vypracovali podrobný projekt rekonstrukce včetně výkazu výměr a rozpočtu a získali povolení od stavebního úřadu. Povolení probíhalo v režimu terénních úprav. Dále bylo nutné získat svolení vlastníků pozemků (LČR, Římskokatolická církev, Městské lesy), vyjádření Povodí Labe (vedení stezky poblíž řeky Ploučnice) a Správy železniční

Dochovaný historický prvek na stezce v údolí Ploučnice - jednoduchý velký balvan jako můstek

a dopravní cesty (vedení stezky pod mostní konstrukcí). Lokalita se nachází ve 3. zóně Chráněné krajinné oblasti České Středohoří, proto jsme žádali o závazné stanovisko Správu CHKO. Zároveň jsme Správu CHKO žádali o stanovisko ohledně vlivu na Evropsky významnou lokalitu Dolní Ploučnice.

Pracovníci ochrany přírody provedli začátkem července 2009 terénní šetření, jehož jsme se účastnili. Shodou okolností byla při tomto šetření objevena (a fotograficky zdokumentována) na břehu Ploučnice údajná stopa vydry, což ochránáři interpretovali tak, že byl v místě výskyt vydry konečně neodvolatelně dokázán. Z tohoto šetření a z podmínek následně vypracovaného (souhlasného) stanoviska pro nás vyplynula tato zkušenost: ochrana přírody v dobré víře předepisuje podmínky, které v důsledku budou mít na přírodní prostředí mnohem větší dopad, než by mělo původní řešení.

V případě stezky kolem Ploučnice se jednalo například o to, že ochrana přírody nesouhlasila s drobným přetrasováním stezky oproti současnému vedení napříč prohlubní, které by zvýšilo bezpečnost uživatelů a snížilo materiálové náklady. Místo toho navrhovali zavézt prohlubeň importovaným kamenivem, což by řádově zvýšilo dopravu a objem potřebného materiálu. Za zamyšlení stojí i paradox, že přestože se v lokalitě nachází velké množství vhodného kameniva v suťových svazích a napadaných kamenů v řece, ochrana přírody předepisuje kamenivo do lokality dovážet z lomu. Rozumíme tomu, že je nutné chránit suťové svahy a říční břehy, avšak původní stezka byla zcela jistě postavena z kamenů místních a šetrné využití místního kameniva by bylo mnohem energeticky úspornější a přirozenější.

Stezka v údolí Ploučnice - původní stav. Stopa stezky se důsledkem zasypaní humusem zúžila. Vegetace v okolí stezky byla příliš přerostlá

Přibližně stejné místo na stezce jako na předchozím obrázku po "neautorizované" opravě. Jak je patrné z fotky, v pláni stezky je rozhrnutý humus, který bude působit problémy s rozmáčením, a není vymodelovaný příčný odklon pláň pro dobré odvodnění

To samé odpoledne po terénním šetření s ochranou přírody prošla Benešovem lokální povodeň a za několik dní další, mnohem ničivější. Město Benešov bylo náhle zaměstnáno zcela jinými starostmi než opravovat stezku. Přímo na stezku neměla povodeň žádný dopad. V polovině srpna 2009, pár dní poté, co nám byla doručena všechna úřední povolení, jsme se dozvěděli, že na stezce z Františkovské strany již probíhá rekonstrukce. Po terénní prohlídce jsme na místě učinili pokus usměrnit způsob rekonstrukce, který neodpovídal námi vypracované prováděcí dokumentaci, se šéfem stavební firmy. Ten však musel jednat podle zadání starosty Františkova. Na františovském katastru (od Františkova k železničnímu mostu) byla stezka na základě námi vyřízeného povolení rekonstruována bez dodržení prováděcí dokumentace, nešetrným způsobem, nikoli podle zásad pro udržitelné, přírodě blízké stezky. S velkou částí zásahu si příroda brzy poradí. Řada problematických míst, která mohla být snadno vyřešena, však na stezce zůstane. Kvalita zážitku, který stezka bude poskytovat uživatelům, je nízká.

Jako autoři projektu jsme sepsali prohlášení o tom, že rekonstrukce stezky není realizována podle schváleného projektu, a tedy se od prováděných prací distancujeme. Zda bude šance provést rekonstrukci stezky podle našeho projektu alespoň na katastru

Benešova, dosud není jisté. Závisí to především na politické konstelaci po komunálních volbách v říjnu 2010. Další ničivé povodně, které začátkem srpna 2010 prošly Benešovem, také naděje na možnou opravu stezky spíše snížily.

PARADOX: Nezisková organizace chtěla ukázat alternativu vůči širokým asfaltovým cyklomagistrálám a za tím účelem zrekonstruovat historickou stezku, důsledně podle metodiky udržitelných, přírodě blízkých stezek. Ochrana přírody však, byť v dobré víře, předepisovala neefektivní a až nesplnitelné požadavky ohledně způsobu rekonstrukce. Realizace úprav stezky se poté neřídila ani podmínkami ochrany přírody, ani vypracovaným projektem.

Baronský chodník - Bystřice pod Hostýnem

S myšlenkou rekonstruovat historickou lesní stezku v úbočí Hostýna oslovil v létě 2008 Českou mountainbikovou asociaci Martin Kratochvíl, revírník LČR s.p., Lesní správy Bystřice pod Hostýnem. Během podzimu 2008 jsme provedli několik terénních šetření. Stezku bylo možné identifikovat jako dlouhou spojnici sedla pod Tesákem a obce Chvalčov, avšak místy již byla zcela zničena a přesné vedení bylo těžko vystopovatelné. Podařilo se však dohledat úseky v délce několika kilometrů.

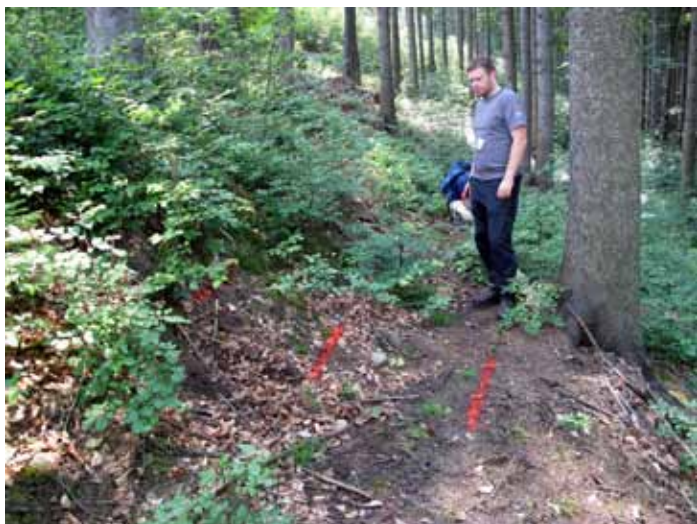
Koncem zimy 2009 jsme zahájili jednání s úřady ohledně povolení k rekonstrukci. Celá stezka se nachází na pozemku LČR. Situace byla velmi usnadněna tím, že iniciativa vyšla od zaměstnance Lesní správy, který zároveň vyjednal povolení lesního správce a možnost získat na rekonstrukci stezky - byť poměrně skromné - prostředky z Programu 2000. Současně jsme zahájili jednání s odborem životního prostředí Městského úřadu Bystřice pod Hostýnem, kde jsme však narazili na silný odpor.

Předem jsme se seznámili s informacemi ohledně území dostupnými na internetu - s vyhlášovacím dokumentací k Natura 2000 (v předmětném území byla vyhlášena Ptačí oblast a v části území zároveň i Evropsky významná lokalita), dále s dokumentacemi maloplošných zvláště chráněných území, jichž se ale našťástí se naše stezka nijak nedotýká. Zároveň jsme zjistili, že území je vyhlášeno jako Přírodní park Hostýnské vrchy, avšak text příslušné dokumentace jsme na internetu nenašli.

Téměř neznatelné těleso Baronského chodníku v Hostýnských vrších

Z postupu úředníka byl jasný jeho záměr nás jako žadatele o povolení odradit. Jednak byrokratickou složitostí, jednak zdáním odbornosti. Ač jsme se celou dobu snažili dát najevo, že o problematice a legislativě ochrany přírody určité povědomí máme, byli jsme poučováni, jako bychom nevěděli vůbec nic. Přitom kdybychom opravdu nevěděli vůbec nic, z jednání si odneseme jen naprostý zmatek.

Baronský chodník - naznačení původní vnější a vnitřní hrany stezky a výkopového svahu

Z jednání vyplynulo, že pokud to raději hned nevzdáme, což by bylo záhodno, musíme nejprve žádat na krajském úřadě o posouzení vlivu na Natura 2000. Zároveň místní dotyčný úředník provede posouzení, jestli v území nejsou živočišné druhy, o kterých se ještě neví, a pravděpodobně tam mohou být. Těch může být prý odhadem asi pět. Pak tam mohou být i chráněné rostliny, ale to prý není tak pravděpodobné. Tento proces má proběhnout začátkem dubna a měl by ukázat, zda občasný projíždějící cyklista může mít vliv na hnízdící ptáky. Dále musíme řešit vliv na VKP (významný krajinný prvek, kterým je ze zákona les a vodní toky). Tyto podmínky by snad - až na sběr odpadků, ke kterému jsme se podle dotyčného úředníka měli zavázat - měla splňovat naše metodika udržitelých, přírodě blízkých stezek. Pokud by krajský úřad po zjišťovacím řízení shledal, že je potřeba zadat posouzení vlivu na Natura 2000, bude třeba na vypracování posudku najmout autorizovanou osobu, a posouzení budeme muset zaplatit.

Později na jaře jsme se vydali na odbor životního prostředí Krajského úřadu Zlínského kraje ohledně zjišťovacího řízení k Natuře 2000. Jednání bylo mnohem vstřícnější. Dozvěděli jsme

se, že posouzení provede amatérský ornitolog, zároveň pracovníci ORP a KÚ provedou terénní šetření. Zaujalo nás, že celý proces byl zahájen, aniž bychom podali jedinou písemnou žádost.

Koncem května 2009 jsme dostali oznámení, že zjišťovací řízení k Natuře 2000 již bylo vyhodnoceno, a byli jsme pozváni k jednání na OŽP v Bystřici pod Hostýnem. Na toto jednání se dostavila také pracovnice KÚ. Jednání bylo opět podstatně vstřícnější, než první setkání. Obdrželi jsme náčrtek přibližné trasy stezky, kde byly několika kroužky označeny oblasti, v nichž by bylo z hlediska vlivu na hnízdění ptáků stezku nepřijatelné rekonstruovat. Poměrně snadno jsme se domluvili na kompromisu - opravit úsek stezky, který neprochází těmito cennými oblastmi, zároveň je možno jej rozumně napojit na stávající komunikace, a současně náklady na jeho rekonstrukci budou odpovídat dostupným finančním prostředkům. Ironií osudu a dalším úlovkem do naší sbírky paradoxů je to, že podle revírníka má přesně v zakroužkovaných oblastech dojít v příštím roce k těžbě a tedy ke zničení hnízdních stromů. Protože tyto zásahy budou provedeny podle lesního hospodářského plánu, není v kompetenci ochrany přírody jim bránit.

Na první pohled se zdálo, že dveře k opravě stezky jsou otevřeny. Úředník nám však vzápětí sdělil, že to byla jen Natura 2000, dále budeme muset řešit Přírodní park, VKP a případně nalezené nové druhy v území. Po přečtení vyhledávací dokumentace Přírodního parku Hostýnské vrchy nám bylo jasné, že náš záměr opravit stezku buď neprojde, nebo bude trvat roky, protože narazí na jakýkoli snadno ohebný argument včetně ochrany krajinného rázu.

Nastal tedy čas zamyslet se nad možnostmi povolovacího procesu a zkusit získat povolení prostřednictvím zjednodušeného stavebního řízení. To zkrachovalo hned na začátku, kdy nám úřednice sdělila, že stezku nepovolí. Důvodem pro její postoj je to, že nemá ráda cyklisty, protože při procházkách lekají jejího psa. Poslední šanci, která se nakonec ukázala jako průchozí, bylo obejít povolovací proces a stezku opravit jako „nalezený majetek LČR“, a rekonstrukci provést ve stejném režimu, jako se běžně zřizují a opravují lesní cesty. K tomu účelu jsme vypracovali projekt a podrobné vytyčení v terénu, a celá záležitost bez problémů prošla.

Na podzim 2009 proběhly na stezce hrubé zemní práce. V květnu 2010 měla proběhnout dobrovolnická brigáda na dokončovací práce a úpravu okolí stezky, avšak musela být odvolána kvůli vytrvalým deštům a promáčenému jílovitému terénu, ve kterém by se nedalo pracovat. Další vývoj na stezce bude záviset na našich časových možnostech a také ochetě dobrovolníků.

Baronský chodník po provedení výkopových prací

PARADOX: Při pohledu do mapy se zdá, že v území je již nyní vysoká hustota značených rekreačních tras. To, že tyto trasy vedou po cestách z hlediska rekreace obvykle nepříliš vhodných - a důsledkem toho v mnoha případech dochází k poškození přírodního prostředí a uživatelskému konfliktu - úředníky nezajímá. Za každou cenu brání změnám ve stávající síti značených tras, včetně možného převedení rekreačního provozu na vhodnější stezky.

Praha, údolí Cholupického potoka - oprava lávek

Údolí Cholupického potoka na jižním okraji Prahy je velmi frekventovanou lokalitou a v podstatě neformálním rekreačním zázemím hlavního města. Přestože je zde vyznačena turistická trasa a před lety byly přes potok vybudovány dřevěné lávky, rekreační infrastruktura (a její údržba) v tomto místě neodpovídá intenzitě ani způsobu jeho užívání. Důsledkem toho je, že stezka i lávky silně chátrají.

Lokalita je velice oblíbeným, až kultovním místem jedné generace pražských terénních cyklistů, kteří z hlediska své dobré fyzické i technické zdatnosti nevnímají postupné chátrání lokality jako problém, a naopak jej považují za výzvu k neustálému zlepšování svých dovedností. V lokalitě navíc načerno provádějí drobné úpravy terénu a instalují dřevěné lávky a kladinky pro technickou jízdu. Na jakékoli jiné než vlastní drobné zásahy a úpravy v lokalitě, které nerealizují sami, však reagují velmi emocionálně.

Problém spočívá v tom, že v údolí Cholupického potoka se ani zdaleka nepohybují pouze technicky vyzpělí terénní cyklisté. Zhoršující se stav stezky způsobuje to, že přestává být pro většinu cyklistů sjízdná. Pěší obcházejí poškozené lávky a rozbahněná místa a sešlapávají okolní vegetaci, čímž se zvětšuje rozsah plochy významně ovlivněné rekreačním provozem. Čas od času se na lávkách i načerno vybudovaných překážkách objevují známky vandalizmu a záměrného poškozování. Výjimkou nejsou ani skutečně nebezpečné nástrahy zaměřené proti cyklistům jako vyčnívající hřebíky a naříznuté konstrukce, které přitom mohou ohrozit úplně všechny uživatele.

Úspěšné řešení této situace by vyžadovalo celkové, komplexní a promyšlené úpravy lokality, hlavně však změnu přístupu k rekreačnímu zázemí velkých měst. To však je, pochopitelně, nad síly a možnosti dobrovolníků z jedné uživatelské skupiny

Poškozená návštěvnická infrastruktura v údolí Cholupického potoka

(v tomto případě terénních cyklistů). Je třeba upozornit na to, že řešením by nebylo ani vytlačení některých uživatelských skupin na úkor jiných. V silách dobrovolníků bylo pouze pokusit se upravit některé prvky tak, aby devastace lokality nepostupovala tak rychle.

S nápadem dobrovolnický opravit lávky v údolí Cholupického potoka na jižním okraji Prahy za ČEMBOU přišel začátkem roku 2009 student architektury Jiří Bartoň. Ohledně záměru nejprve kontaktoval správce obou pozemků v lokalitě - LČR, Lesní závod Konopiště a Magistrát hlavního města Prahy - a provedl s nimi terénní pochůzku. Obě organizace se záměrem předběžně (ústně) souhlasily. Jirka následně s pomocí zaměstnanců ČEMBY vypracoval projekt a podal oficiální žádost.

Zhruba po dvou měsících přišel od LČR písemný souhlas se záměrem. Zaměstnanci LČR dále Jirku poslali podat žádost o stanovisko na odbor životního prostředí Černošice. Tam se však dozvěděl, že katastr Cholupice není v jejich správě. Pokračoval proto na Magistrát hl.m. Prahy, kde konzultoval na odboru ochrany prostředí. Nejprve na oddělení státní správy lesů, kde neviděli s lávkami problém, ale zmínili se o případné nutnosti dočasného vynětí pozemků určených k plnění funkce lesa v místě, kde se budou lávky nacházet. Ani na odboru ochrany přírody a krajiny neměli námitek, avšak doporučili Jirkovi, aby před podáním žádosti na odboru ochrany prostředí požádal o stanovisko příslušný stavební úřad, který posoudí, zda se jedná o stavbu, či nikoliv. Pokud by se totiž o stavbu jednalo, muselo by dojít k onomu vynětí z plnění funkce lesa, za což se platí.

V polovině června byl Jirka záměr konzultovat na odboru výstavby Městské části Praha 12, kam jej poslali z magistrátního odboru ochrany prostředí. Setkal se s velmi vstřícným přístupem. Úředník si projekt prohlédl a konstatoval, že by se to dalo klasifikovat jako opravu bez zásahů do vzhledu, na což není třeba povolení ani ohlášení. Aby ale získal písemné vyjádření pro odbor ŽP, musel podat žádost oficiální cestou. Kladné vyjádření ze stavebního úřadu následně přišlo v polovině září, na obnovu lávek nebylo potřeba žádné povolení ani ohlášení. Dalším krokem bylo získat souhlas magistrátního odboru ochrany prostředí a posudek vodohospodářů Prahy 12. Kladné stanovisko vodohospodářů přišlo v polovině října. Vyjádření Magistrátu hl. m. Prahy přišlo až začátkem ledna a stálo v něm, že je třeba podat žádost o vyjmutí pozemku z plnění funkce lesa a k tomu dodat příslušnou dokumentaci.

Reakcí na neodpovídající a nefungující infrastrukturu jsou překážky realizované bez povolení (Praha, údolí Cholupického potoka)

a doklady o existenci občanského sdružení) k žádosti o dočasné odnětí z PUPFL. Sdělili mi, že vyřízené to bude nejdříve začátkem května a potom ještě poběží 15 dní odvolací lhůty.

Po získání všech povolení proběhly v polovině června dvě víkendové brigády. Množství dobrovolníků, jež se na nich sešlo, nebylo nijak závratné. Přesto účastníci odvedli hodně práce. Celá akce však zanechává řadu otázek po smysluplnosti podobných záměrů.

Okolo chátrajících lávek v údolí Cholupického potoka si uživatelé vytvořili objížďky a obchůzky

Požadavkům tohoto vyjádření jsme moc nerozuměli a vydali jsme se tedy na magistrát na konzultaci. Z jednání vyplynulo, že je třeba požádat o dočasné vyjmutí z funkce lesa na dobu výstavby, což obnáší odevzdání nových podrobných zákresů lávek a odborného posudku dopadu na les, koordinaci s plánem hospodaření a další náležitosti, který musí být vypracován autorizovanou institucí. Během února jsme tedy zadali zhotovení «komplexního výpočtu náhrad škod na lesních porostech». Tímto výpočtem byly škody vyčísleny částkou 69 Kč, přičemž zhotovení výpočtu nás stálo 1500 Kč.

V polovině března jsme navázali jsme kontakt s magistrátní cyklokomisí a získali od nich doporučení na opravu lávek. Vzápětí Jirka podal žádost o dočasné odnětí z plnění funkce lesa na plochy pod lávkami a sešel se se starostkou městské části Praha 12 ohledně toho, jak může být ve věci nápomocna. Zároveň se zničehonic ozval správce toku s tím, že by jej záměr zajímal. Nevěděli jsme, jestli potřebujeme také od něj získat stanovisko, a tak jej Jirka opakovaně kontaktoval, avšak úředník již více nereagoval. V polovině dubna 2010 Jirka na Magistrát hl. m. Prahy dodal vyžádané doplňující materiály (zejména ověřené plné moci

PARADOX: Nezisková organizace s napnutým rozpočtem se nabídla, že pomůže hlavnímu městu řešit problematickou situaci příměstské lesní rekreační oblasti. Přestože s tím žádný z úředníků neměl problém a záměr všichni schvalovali, nastavení byrokratického procesu způsobilo, že povolení 2 brigád trvalo téměř 1,5 roku. Vyžádalo si mnoho jednání na úřadech, obrovské množství dalšího času, úsilí a také spoustu peněz za posudek, poštovné, kopírování a dopravu.

ZÁVĚR

Záměrem této publikace bylo především s pomocí příkladů z historie upozornit, jakou hodnotu a význam mají kvalitní rekreační stezky pro naši společnost. Pro soudobou práci se stezkami, na jejíž ustanovení se spolu s kolegy spolupodílím, jsem chtěla ukázat, že nejdůležitějším odkazem historických stezek je fakt, že je někdo kdysi plánovitě buďoval a udržoval. Spoléhal přitom na pravidla svého řemesla a důsledně pracoval se zážitkem uživatelů. Problematika rekreace úzce souvisí s ochranou přírody a lesnictví. Jejich vzájemný vztah zprostředkovávají právě cesty a stezky, čehož je možné efektivně využít ve prospěch všech zúčastněných. Je však nutné přehodnotit některé dosavadní hluboce zažitě postoje a stereotypy.

V České republice však zatím chybí povědomí o tom, jak se udržitelné přírodě blízké stezky a jejich sítě navrhují, staví a spravují, i o tom, jak správně udržovat celou řadu starých, dodnes používaných stezek. Přibližně od poloviny 20. století se v českých zemích pro rekreaci pouze značily trasy a téměř žádné nové stezky se nestavěly. To vyvolalo dodnes přetrvávající dojem, že značení tras je základem plánování rekreace. Bohužel shodou dalších okolností se značení turistických tras začalo přenášet na cesty pro rekreaci nevhodné, na kterých důsledkem intenzivního rekreačního provozu dochází k poškození přírodního prostředí a k uživatelskému konfliktu, nebo jsou cesty pro rekreanty nudné.

Rekreace a ochrana přírody jsou oblasti, které spolu z hlediska jejich historického vývoje vždy velmi úzce souvisely a navzájem se podporovaly. To, že se na začátku 21. století dostaly téměř až do vzájemného protipólu, je škodlivé pro celou společnost. Neměli bychom dopustit to, aby lidé (a zejména děti) ztratili s přírodním prostředím pouto důsledkem toho, že budou z přírody neustále vykazováni a o přírodě pouze z bezpečné vzdálenosti poučováni.

Tato publikace přistupuje ke stezkám nejen z historického hlediska, ale v širších souvislostech s přihlédnutím ke stavebním zásadám. Považovala jsem za nutné sejmout z očí romantické brýle tichých poutníků a náhodných objevitelů pokladů a začít se dívat na stezky více prakticky. Mnohé staré stezky nebude možné ani reálně opravit a znovu používat. Avšak stále ještě je možné obdivovat a poučit se z umění jejich stavitelů a využít toho při stavbě stezek nových, přizpůsobených dnešním potřebám.

Problematika lesních stezek přesahuje do historických a historicko-geografických disciplín. Právě zde se otevírá mnoho příležitostí k výzkumu soudobého regionálního tisku, obecních kronik, záznamů turistického hnutí v období od konce 19. století až zhruba do druhé světové války. Domnívám se, že praktická znalost, jak stezky fungují a znalosti o jejich vedení a stavbě jsou mezistupněm, který dosud chybí ve studiu historických cest v České republice a který by mohl vnést světlo do některých dosud nejasných záležitostí.

Po zkušenostech z posledních několika let jsem tuto publikaci psala s určitou skepsí, co je v Česku možné prostřednictvím občanské aktivity změnit. Ochota dobrovolníků je vzácná a rychle se vyčerpává. Legální oprava a údržba stezek vyžaduje dlouhodobý boj s byrokracií a spotřebuje mnohé časové i materiální zdroje, což je většinou nad síly a možnosti jednotlivců i sdružení. Dokud se přístup ke stezkám nezmění systémově, snažší to nebude. O to více je třeba si vážit lidí, kteří měli odvahu pro stezky něco udělat, nebáli se úředních průtahů a vytrvali. Jejich zkušenosti jsou nesmírně cenné.

Příběh lesních stezek závěrem této publikace nekončí, naopak jsem přesvědčena, že spíše začíná. Lidé se o stezky čím dál více zajímají a pomalu a s velkou námahou vznikají projekty nových stezek, které mohou ukázat, jak dál. Zajímají-li vás lesní stezky a chcete-li být s námi v kontaktu, sledujte Lesní stezky na Facebooku (<http://www.facebook.com/lesnistezky>) nebo nás kontaktujte na mailu lesnistezky@lesnistezky.cz.

Tuto brožuru bych nikdy nedokázala napsat bez pomoci svého kolegy Tomáše Kvasničky, který do Česka přinesl a stále neúnavně prosazuje a rozpracovává koncept udržitelných přírodě blízkých stezek. Je to právě Tomáš, který mi řadu souvislostí vysvětlil a mnoho problémů pojmenoval. Přestože písemnou formu jsem této publikaci dala já, Tomáše považuji za spoluautora a děkuji mu také za mnohé konzultace a kritické připomínkování textu. Velký dík a obdiv patří také lidem, kteří s námi v uplynulých letech na obnově stezek a na přípravě drobných projektů (mnozí dobrovolnicky) obětavě spolupracovali, jmenovitě Jiří Bartoň, Martin Kratochvíl, Radek Lekner, Rostislav Multuš a Stanislav Rauch. V neposlední řadě si poděkování zaslouží také Michal Janda, dobrovolník-admin webu Lesnistezky.cz a parťák na mnoha úspěšných i neúspěšných výpravách za stezkami.

Vznik této publikace podpořilo v rámci projektu Lesní stezky v roce 2010 Ministerstvo životního prostředí grantem pro nestátní neziskové organizace. Fungování projektu Lesní stezky dále svou podporou České mountainbikové asociaci umožnily firmy MERIDA CZECH, s.r.o. a KPMG Česká republika, s.r.o. a Nadace BBH. Za právní rozbor legální údržby stezek děkuji poradně Ekologického právního servisu.

LITERATURA

Hermová, H. (2010). Rekreační a ochrana přírody pohledem zástupce uživatelské skupiny, in: Rekreační a ochrana přírody. Mendelova univerzita v Brně, Lesnická a dřevařská fakulta, Křtiny.

Kvasnička, T. (2007a). Prostor české terénní cyklistiky. Magisterská diplomová práce, FSS, Masarykova Univerzita, Brno

Kvasnička, T. (2007b). Singltrek: Rekreační Stezky Pro Terénní Cyklistiku. V Press, Praha.

Kvasnička, T. (2009). Udržitelnost rekreačních cest, stezek a tras v Česku, in: Hipoturistika jako forma rekreace – fakta a střety. Mendelova univerzita v Brně, Lesnická a dřevařská fakulta, Křtiny.

Kvasnička, T., and Hermová, H. (2009). Udržitelné stezky jako moderní nástroj managementu návštěvnosti, in: Dobrá praxe v udržitelnosti cestovního ruchu. Univerzita Hradec Králové, Fakulta informatiky a managementu, Hradec Králové.

Louv, R. (2008). Last Child in the Woods: Saving Our Children From Nature-Deficit Disorder. Algonquin Books, Chapel Hill, NC.

Parker, T. S. (2004). Natural surface trails by design. Natureshape LLC, Boulder, CO.

VYSVĚTLENÍ POUŽÍVANÝCH TERMÍNŮ

bednění – zpevnění (lemování) vnější hrany stezky pomocí podélně umístěných prken, jeden z nevhodných způsobů údržby stezek

cesta – pozemní komunikace, v kontextu této publikace především účelová komunikace jako lesní, případně polní cesta. Termínem „cesta“ označujeme komunikace širší, minimálně dvoustopé. Srovnej s termínem „stezka“, který označuje komunikace užší. Šířka však není přesný indikátor. Některé komunikace, které se dnes zdají být stezkami, byly dříve znatelně širšími vozovými cestami. Zároveň některé poměrně široké, nově vzniklé rekreační komunikace nízkého stupně obtížnosti bývají označovány termínem „stezka“

cestovní ruch - souhrn přechodných pobytů osob (turistů) v cílových oblastech (destinacích) a souhrn služeb, které jejich cestování a pobyty organizují a podporují

Dafydd Davis – jeden ze světově nejuznávanějších odborníků na plánování sítí přírodě blízkých rekreačních stezek. Za svou práci byl britskou královnou v roce 2004 vyznamenán šlechtickým titulem. Kromě řady jiných produktů sítí stezek ve světě projektoval také první singltrekovou destinaci v České republice, Singltrek pod Smrkem

dušitko – forma ukotvení stezky. Přírodní objekty, zejména velké kameny, kmeny či hromady zeminy, umístěvané do těsné blízkosti pláně stezky, které pomáhají uživatele usměrnit do kýžené stopy a také regulovat rychlost jejich pohybu

dobrá praxe - pracovní postup, metoda, proces, činnost, pobídka, nebo odměna, které jsou považovány za účinnější způsob dosažení požadovaného výstupu, než jakákoli jiný pracovní postup, metoda, proces atd., pokud je použita za určitých podmínek nebo v určité situaci.

Myšlenka dobré praxe spočívá v tom, že použitím správných procesů, kontrol a testů může být požadovaný výsledek dosažen s méně problémy a nepředvídatelnými komplikacemi. Dobrá praxe může být rovněž definována jako nejúčinnější (nejnižší množství úsilí) a nejefektivnější (nejlepší výsledky) způsob splnění úkolu, založený na opakovatelných procedurách, které byly prověřeny v průběhu času velkým množstvím lidí.

Flow – termín někdy do češtiny překládaný jako rytmus stezky. Vhodněji však ponechávaný v anglickém znění. Označuje různé formy plynutí stezky terénem a různé formy plynulosti pohybu po stezce. Flow je jednou kategorií, kterou uživatelské skupiny, zejména terénní cyklisté, hodnotí své kinestetické uživatelské zážitky ze stezky

Flow Country Trails – koncept účelově budovaných stezek pro terénní cyklistiku, vytvořený cyklistickou legendou Hansem Reyem. Jedná se o úzké stezky s prvky zvyšujícími flow, plynulost a zábavnost jízdy jako jsou klopenky a skoky. Flow Country stezky jsou navrhovány především jako klesající úseky různé náročnosti. Od konceptu singltreku se liší především tím, že zábavné prvky již převažují nad snahou co nejlépe zapadnout do krajiny. Koncept Flow Country zatím (2010) není příliš rozpracovaný

Gateway Trails – koncept sítí stezek účelově budovaných pro příměstskou rekreaci, který vyvíjí americká organizace terénních cyklistů IMBA. Jedná se o sdílené stezky různého stupně náročnosti. Velký důraz je kladen na to, aby projekty Gateway Trails byly přístupné a zábavné pro děti, a tím pomáhaly vytvářet jejich příznivý vztah k pobytu a pohybu v přírodním prostředí.

konstrukce stezky – těleso stezky, tvořené zpravidla zářezem ve svahu, zídkami, podkladní a provozní vrstvou

lesní stezky – v kontextu této publikace a projektu Lesní stezky tento termín označuje úzké, vrstevnicové, v mírných podélných sklonech vedené stezky stavěné z místních přírodních materiálů. Hlavními typy lesních stezek jsou turistické a lázeňské stezky a staré lovecké a lesnické stezky

lovecké a lesnické stezky – specifický typ úzkých lesních stezek, stavěný ve svažitéch oblastech, především pro účely myslivosti a historického lesního hospodářství, bývá označován také jako lovecký chodník

management návštěvnosti – soubor technik a opatření k usměrnění pohybu návštěvníků v území

násyp/násep – část tělesa cesty tvořená nasypanou a zhutněnou zeminou. Při stavbě úzkých, přírodě blízkých stezek se násyp neuzívá, vyrovnaný přesun zeminy v případě úzkých stezek není efektivní a spíše ohrožuje stabilitu tělesa stezky.

návštěvnícký zážitek - zážitek, který si člověk odnáší z návštěvy místa. Může se jednat o jakékoli místo, například muzeum, historické centrum města, letiště. V kontextu této publikace je však myšlen rekreační návštěvnícký zážitek z přírodního prostředí. Návštěvnícký zážitek má tyto hlavní složky: estetickou, smyslovou a kinestetickou (smyslově - pohybovou). Může mít také nadstavbové komponenty, například naučnou složku

plánování stezek – návrh sítě stezek. Má probíhat fundovaně a v důsledném konzultačním procesu. Plánování má dvě etapy: makronávrh – stanovení koridorů budoucích stezek, a mikronávrh – přesné vytyčení stezek v terénu. Projekty udržitelných stezek se řídí environmentálními, sociálními a ekonomickými kritérii

pobyt v přírodě – celá řada rekreačních aktivit různého typu a náročnosti prováděných v přírodním prostředí (označované také jako outdoor). V kontextu této publikace se věnujeme především aktivitám provozovaným převážně na síti cest a stezek (chůze, běh, jízda na kole, jízda na koni atd.), chůze a jízda na kole přitom patří (vedle lyžování) mezi nejoblíbenější a nejrozšířenější typy pobytu v přírodě obecně

Program 2000 – byl přijat v roce 1999 státním podnikem Lesy České republiky. Je zaměřen na podporu a rozvoj veřejně prospěšných funkcí lesů. V jeho rámci jsou prováděny například budování, údržba a opravy turistických odpočinkových míst v lesích, naučných tras, údržba vybraných turisticky exponovaných chodníků a cest, vybavení lesů informačními tabulemi, obnova a údržba studánek a pramenů a podobně

přírodě blízké stezky – stezky konstruované tak, aby měly co nejmenší dopad na přírodní prostředí. Jsou postavené z místních přírodních materiálů a přizpůsobují se tvaru terénu. Pro výstavbu přírodě blízkých stezek existují zásady shrnuté v ustálené, světově uznávané dobré praxi

rekreace - rekreace je forma odpočinku nebo činnosti ve volném čase, která je nezbytná pro udržení a rozvoj fyzické a psychické energie člověka. Pro rekreaci odehrávající se v přírodním prostředí srovnej s termínem pobyt v přírodě

roubení – zpevnění (lemování) vnější hrany stezky pomocí podélně umístěných klád či trámů, jeden z nevhodných způsobů údržby stezek

singltrek - úzké, přírodě blízké stezky a jejich sítě projektované a budované dle speciální metodiky, napojené na kvalitní zázemí a služby uživatelům. Díky tomu se singltrek stává uceleným produktem cestovního ruchu rekreace v přírodě

stezka – pozemní komunikace, v kontextu této publikace především užší komunikace. Srovnej s termínem cesta a lesní stezky.

stezka v plném zářezu – jeden ze základních konstrukčních typů lesních stezek. Stezka tohoto typu je celá zahlobená v úbočí svahu (v případě úzkých přírodě blízkých stezek se nepoužívá náspu)

stezka s vyvýšenou korunou – jeden ze základních konstrukčních typů lesních stezek. Stezka s vyvýšenou korunou má stopu vyvýšenou nad úroveň okolního terénu. Těleso stezky je realizováno z dopraveného materiálu. Stezky tohoto typu se realizují v plochých oblastech a velmi mírných sklonech.

stezka vyskládaná z balvanů – jeden ze základních konstrukčních typů lesních stezek, vzhledem k náročnosti výstavby se řadí k méně užívaným. Těleso stezky je vyskládáno a urovnáno z velkých balvanů proložených v případě potřeby menšími kameny a zídkami. Vyskytuje se (a používá se) v oblastech balvanitých půd a kamenitých polí a někdy (v případě dostatku vhodných kamenů v místě) v přechodech přes zamokřená místa

stopa stezky - provozní část pláně stezky

svodnice – ocelové, dřevěné nebo kamenné žlaby pro odvedení vody z cesty nebo stezky. Velmi často jsou špatně užívány a působí problémy, takže se jedná o jeden z nevhodných způsobů údržby a opravy stezek. Odvodnění stezky je vždy lepší provést pomocí terénních vln a zemních svodnic

terénní cyklistika - stále populárnější volnočasová aktivita, v různých formách přístupná pro všechny věkové kategorie mužů i žen. Přispívá ke zlepšení zdravotního stavu, rozvoji a udržení tělesné zdatnosti a celkové fyzické i psychické pohodě lidí. Navazuje

na dlouhou tradici turistiky, pohybu a pobytu v přírodě v Česku a střední Evropě a vychází přitom ze socioekonomických změn a aktuálních preferencí ve sportu, rekreaci a návštěvníkové infrastruktuře. Terénní cyklisté preferují pohyb po přírodě blízkých cestách a stezkách. Terénní cyklistika, pokud je správně řízena, patří mezi environmentálně šetrné aktivity v oblasti rekreace a turismu a nezpůsobuje nárůst uživatelského konfliktu. To je prokázáno vědeckými studiemi a praxí na mnoha místech ve světě.

trasa - formální předepsání pohybu uživatelů krajinou, obvykle pomocí značení. Trasa obvykle vede po stávajících cestách a stezkách

turismus = cestovní ruch

turistika - komplex činností spojených s aktivním pohybem a pobytem v přírodě. Je systémem lokomočních pohybových aktivit využívaných k cestování a spojuje účinek pohybové aktivity s vlivem přírodního prostředí a poznávacím společenským procesem

turistické a lázeňské stezky – stezky stavěné speciálně pro turistické či zdravotní účely. Vznikaly především v době rozvoje turistického hnutí (zhruba v poslední třetině 19. století až do období druhé světové války). Zpřístupňují atraktivní přírodní místa a zajímavosti, nebo hustě protkávají lesní oblasti okolo lázeňských měst

udržitelnost – je v kontextu této publikace tvořena třemi složkami: environmentální, ekonomickou a sociální. Udržitelná cesta či stezka chrání životní prostředí, vyhovuje potřebám svých uživatelů, vyžaduje minimální údržbu a minimalizuje konflikty mezi rozdílnými skupinami uživatelů

uživatelské skupiny – jsou v kontextu rekreačního využití krajiny skupiny lidí věnujících se určitému druhu pohybu a pobytu v přírodě (například: pěší turisté, terénní cyklisté, běžci, jezdci na koních, horolezci, skialpinisté)

údržba stezek – v kontextu této publikace jsou pod termínem údržba stezek myšleny drobné (obvykle průběžné) práce jako prostřihání přerostlé vegetace v koridoru stezky, odstranění spadaneho listí a větví z pláně stezky, pročištění odvodňovacích prvků, obnova příčného sklonu stezky a podobně. Důležité je údržbu stezek provádět legálně (viz příslušná kapitola Proč volit legální cestu?)

vnější hrana stezky – vnější okraj pláně stezky, v některých případech je vnější hrana stezky tvořena opěrnou zídou

vnitřní hrana stezky – okraj pláně stezky směrem do svahu

zástupce uživatelské skupiny - organizace, která dobrovolně nebo povinně sdružuje lidi, kteří se věnují některé rekreační a/nebo sportovní činnosti. Zastupuje uživatelskou skupinu vůči veřejné správě při hájení jejich zájmů. Zabývá se příslušnou legislativou, rozhodováním, kauzami. Zprostředkovává komunikaci mezi uživatelskou skupinou a úřady. Spolupracuje s různými aktéry při harmonizaci využívání krajiny, podílí se na vytváření konsenzu mezi hospodářskou, environmentální a sociální funkcí krajiny, spolupracuje s dalšími uživatelskými rekreačními skupinami. Působí na morální hodnoty uživatelské skupiny, vykonává osvětovou činnost také v rámci širší veřejnosti, zprostředkovává zkušenosti z praxe akademické sféry. Zabývá se vývojovými trendy ve své a souvisejících oblastech, hledá a zvažuje strategie zachování a rozvoje předmětné rekreační aktivity do budoucna. Nejstaršími zástupci uživatelských skupin v Česku jsou Klub českých turistů a organizace horolezců, dnes existující pod názvem Český horolezecký svaz. Celosvětovým zástupcem uživatelské skupiny terénních cyklistů je organizace IMBA.

Název: Zpátky ke stezkám

Autor: Hermová, Hana

Vydala: Česká Mountainbiková Asociace (ČeMBA) v roce 2010

Elektronická verze: www.lesnistezky.cz

Autor textu a fotografií: Hana Hermová

Citujte jako: Hermová, H. (2010). Zpátky ke stezkám. Jablonec nad Nisou, ČeMBA.